
ETAk mehatxatutako pertsonek jasan duten bidegabekeriari buruzko txostena (1990-2011)

José Ramón Intxaurbe Vitorica
Eduardo J. Ruiz Vieytez
Gorka Urrutia Asua

Pedro Arrupe Giza Eskubideen Institutua
Deustuko Unibertsitatea

2016ko martxoaren 31

Bakegintza eta Bizikidetzarako Idazkaritza Nagusiaren
enkarguz egina

1. Sarrera. Txostenaren helburua, edukia eta denbora-esparrua.	4
<hr/>	
1.1. Txostenaren edukia eta agindutako lanaren justifikazioa.	
1.2. Txostenaren edukiak eta egitura.	
1.3. Metodologia.	
2. Eskolta mehatxua definitzeko irizpide gisa, lan honen ondorioetarako.	5
<hr/>	
3. Azterlanaren esparru kronologikoaren aipamen laburra.	7
<hr/>	
4. Datuen aurkezpena.	8
<hr/>	
4.1. Datu kuantitatiboen azterketa.	8
4.2. Datu kuantitatiboen azterketa.	17
4.2.1. Mehatxua ulertzea edo ez ulertzea eta mehatxuaren adierazpenak: hertsapena, jazarpena eta intimidazioa.	
4.2.2. Mehatxatutako bizitzaren egunerokoa, autobabesetik eskoltaren operatibora.	
4.2.3. Bidegabeko egoeraren ondorioak.	
4.2.3.1. Askatasuna eta intimitatea galtzeagatik ordaindu beharrekoa.	
4.2.3.2. Mehatxatutako pertsona laneratzeko zailtasunak.	
4.2.3.3. Aurrera egiten laguntzen duten elementuak, familia eta lagunak (irabazitakoak nahiz galdutakoak).	
4.2.3.4. Jazarpenak gizartean duen ondorioa: eskolta duen pertsonaren estigmatizazioa.	
4.2.3.5. Eskolta nahikoa ez denean. Mehatxua gauzatzea, hala eta guztiz ere.	
4.2.3.6. Jasandako antsietatearen kostu saihestezina. Trauma osteko estresa.	
4.2.4. Jasandako bidegabekeriaren kontzientzia eta memoria partekatzekeo beharra.	
5. Antzeman diren giza eskubideen urraketen kalifikazioa.	32
<hr/>	
6. Ondorioak eta gomendioak.	33
<hr/>	
7. Bibliografia.	37
<hr/>	
8. Eranskinak.	38

1. Sarrera. Txostenaren helburua, edukia eta denbora-esparrua

1.1. Txostenaren edukia eta agindutako lanaren justifikazioa

2015. urtearen hasieran Bakegintza eta Bizikidetzarako Idazkaritza Nagusiak Deustuko Unibertsitateko *Pedro Arrupe* Giza Eskubideen Institutuari lan hau agindu zion: ETArek mehatxua jaso zuten pertsonen jasandako bidegabekeria islatu eta aztertzeko txosten bat egitea, hain zuzen ere, hertsapen horretatik babesteko eskoltaren beharra izan zuten pertsonen jasandako bidegabekeria. Txostena orokorra da, eta intimidazio terroristak¹ askatasuna, bizitza eta eskubideak hertsatu zizkien pertsonen errealitatean sakondu nahi du.

Datu kuantitatiboak (informazio pertsonalik gabekoak) Eusko Jaurlaritzaren Segurtasun Sailak eman ditu eta Pedro Arrupe Giza Eskubideen Institutuari ikerketa-taldeak konfidentzialtasun eta ardura osoz erabili ditu. Pertsona ugari hartu dute parte, euren borondatez eta zabaltasunez, ikerketarako lekukotzak emanaz; horretaz gain, *Zaituk* (ETAk mehatxatutako pertsonen elkarte) ere parte hartu du, datu eta lekukotzak bilduz lan hau egin ahal izateko.

Bakegintza eta Bizikidetzarako Idazkaritza Nagusiak lanaren denbora-esparrua 1990etik 2011ra bitartean mugatu zuen. Jakina da 90eko hamarkadaren lehenengo urteetatik aurrera ETArek estrategia zela jazarpena hainbat sektoretara zabaltzea, eta geroago *sufirimenduaren sozializazioa* ideia adierazi zuela. 2011ko urriaren 10ean, ETAk indarkeria terrorista behin betiko geldiaraziko zuela iragarri zuen.

Egindako azterketa Euskal Autonomia Erkidegoaren eskumen-esparruaren barruan kokatzen da, eta, horretatik, datu kuantitatibo hauek Euskal Autonomia Erkidegoko aurrekontu orokorren kontura eskolta-operatibo bat jarri zitzaizkien pertsonen buruzkoak dira.

1.2. Txostenaren edukiak eta egitura

Txostenak jasotzen duen informazioa lan honetarako ezarri diren helburuen arabera egituratu da. Hauek dira helburuak:

- ETAk mehatxatu zituen pertsona horiei eragin zitzaizkien sufrimendu bidegabearen deskripzio kuantitatibo eta kualitatibo bat eskaintzea.
- Bi gai hauetan ondorio batzuetara iristea: mehatxuz urratutako giza eskubideen argiketa; eta halako biktimen erreparazioa.

Helburu horiek betetzeko, ikerketa-taldeak edukien egitura hau garatu:

- a) Erabilitako kontzeptuen argiketa terminologikoa. Lan honen ondorioetarako pertsona mehatxatua zer den zehaztea, bai eta hurrengo txostenetan aztertu beharko liratekeen sufrimendu edo jazarpen-indarkerien motak ere.
- b) Txostenek hartzen duten denbora-esparruaren testuinguru historikoaren azalpena laburra. 90eko hamarkada, 1992ko ekitaldiei eginiko mehatxutik *Oldartzen* txostenera eta *sufirimenduaren sozializazioa* ideiararte. Gure denbora-esparrua bukatzen da ETAk bere jardueraren terrorista amaitutzat jotzeko zuen asmoa iragarri zuenean.
- c) Eskura dauden datuen analisia.

Alderdi kuantitatiboa. ETArek mehatxua jasan zuten pertsona-kopurua ematen da, alderdi desberdinetan (kronologikoa, geografikoa, jardueraren arabera...) eskuragarri dagoen informazioaren analisisian oinarrituta.

Alderdi kualitatiboa. Eskolta edukitzeak eta mehatxatuta bizitzeak berekin dakarren giza kostuan sakontzen da, zenbait pertsonak beren esperientzia adierazgarria zuzenean kontatuz. Agerian geratzen da mehatxatutako pertsonen eta haien familien askatasunean eta eguneroko zereginetan duen eragina.

¹ Txosten honekin batera, Ertzaintzarengana ETAk gauzatuak mehatxua islatu eta aztertuko lukeen beste txosten bat eskatu zen. Modu espezifikoan, ertzainen kolektiboan eta hauen familietan gertakari honen eragina aztertu behar zuen ikerketak. Bi azterlanak modu paraleloan egin dira, ikuspegi metodologikoa partekatzen dute eta neurri batean osagarriak dira.

- d) Antzeman diren giza eskubideen urraketen kalifikazioa. Aurreko ataletan aztertu diren datu kuantitatibo eta kualitatiboen interpretaziotik abiatuta, gertaeren interpretazio juridikoa egitea proposatzen da, gertaera haiek giza eskubide zehatzen urraketa izan baitziren, eta, gainera, mehatxatutako pertsonen ez baitzuten inolako baliabide juridikorik eduki eskura beren eskubideen defentsa edo erreparaziorako.
- e) Azken gomendioak. ETak mehatxatutako pertsonen jasan zuten sufrimendu bidegabea arintzen laguntzen duten erreparazio moralerako iradokizunak.
- f) Aipatutako bibliografia.

1.3. Metodologia

Adierazi den bezala, azterketa honek ikuspuntu kuantitatibotik eta kualitatibotik aurkezten ditu bildutako datuak. Alde batetik, ikuspuntu kuantitatiboa erabiltzen da, Euskadin ETak mehatxatuta zeuden eta eskolta zuten pertsona-kopurua eta datu horrek denboran izan zuen bilakaera aurkezteko. Denbora-esparrua urte naturaletan banatu da, eta horrela, ikus daiteke 1990etik 2011ra arte zein urtetan egon ziren pertsona gehien babestuta. Eskoltaren bidez babestutako pertsonen kolektiboa aldagai hauen arabera aztertu da: adina, sexua, jarduera profesionala eta bizitokia.

Alderdi kuantitatiboa aztertu ondoren, ikuspuntu kualitatiboa erabili da, banakako elkarrizketen bidez. Elkarrizketa erdi egituratu horietan, biktimen hizpidea bideratzen da haien hitzaldia mugatu gabe, eta horrela, izan zituzten esperientziak zehatz-mehatz azaltzeko aukera izan zuten. Datu kuantitatiboetan emandako jarduera profesional edo lanbide guztietako pertsonen lekukotzak bilatu dira. Biktimek beren bizitzaren lekukotzak partekatzean izan duten eskuzabaltasuna islatzen dute elkarrizketek, batez ere, askotan gertaera bereziki mingarriak berriro bizi behar izan dituztela kontuan hartuta. Gure esker-ona eta aintzatespena adierazi nahi dugu berezko lotsari aurre egiteko eta intimitateko pentsamendu eta sentsazioak agerian uzteko egin duten ahaleginagatik. Biktimen hitzei esker ezagutu dugu eskolta etengabe eduki beharrak beraien familia eta bizitzetan izan zuen eragina. Elkarrizketetan agerian geratzen dira pertsona mehatxatuek jasandako sufrimenduaren alderdi batzuk, fenomeno honen inguruko hausnarketa publikoan aintzat hartu beharko lirakekeenak, hain zuzen ere, denbora luzean hertsapena jasatearen kostu emozionala, larritasun horrek pertsonen osasunean izan dituen eraginak, edo lanaldi osoan eskolta bat eduki beharragatik pertsona horiek laneratzeko edo lan-merkatuan jarraitzeko izan dituzten zailtasunak. Jazarpen kronikoak batzuetan familia-egonkortasunari ere eragiten zion, eta sarritan adiskidetasun-eta auzo-harremanak ere aldarazi zituen. Bildutako lekukotzek adierazi dutenez, arlo bat (pertsonala, familiakoa eta lanekoa) ere ez zen mehatxu terroristaren errealtate latzetik kanpo geratu.

Aurkezten ari garen txostenaren azken urrats gisa, lortutako informazioa giza eskubideek ezartzen duten parametro etiko-juridikoaren arabera ebaluatuko da. Indarreko lege-testuetan (Konstituzioa eta erreferentziako nazioarteko hitzarmenak barne) jaso eta ETaren hertsapen eta jazarpenaren bidez urratu ziren printzipio eta eskubideak aztertuko dira.

2. Eskolta mehatxua definitzeko irizpide gisa, lan honen ondorioetarako

Azterlan honen edukia garatu baino lehen, lan honen ondorioetarako pertsona mehatxatua zer den zehaztu behar da. ETaren terrorismoaren ardatz bat luzaroan hertsapen mota batzuk gauzatzea izan zen: pertsonen eta haien ondorearen aurkako erasoak, jazarpena, heriotza mehatxuak edo atentatuak. Hertsapen modu horiei izen hauek eman zitzaizkien: *intentsitate txikiko terrorismoa*, *aurretiazko biktimazioa* edo *jazarpen-indarkeria*. Beharbada, azken termino hori da erabiliena intimidazio mota hori izendatzeko. Indarkeria mota horren berezitasunak eta hura gauzatzeko modu desberdinak direla eta, biktimazioa, edo, bestela esanda, pertsona bat biktima bihurtzeko prozesua hainbat motatakoa izan daiteke. Bestalde, mehatxu egin zutenen helburuek, hau da, intimidazioak, borondatea deuseztatzeak eta norberaren bizitza arriskua dagoela jakitearen estresak, nabarmentzen dute biktima bakoitzak, subjektiboki, bere sufrimendua bideratu eta kudeatu zuela. Ondorioz, indarkeria hori ekiditeko edo horri aurre hartzeko baliabide desberdinak erabili ziren. Hori dela eta, ezkutuko biktima asko dago².

² Gai honi buruz aurretik egindako txostenek ere jaso dute inguruabar hori. Arartekoa, *Euskadin terrorismoaren biktimei erakundearen emandako arreta*. Arartekoak *Legebiltzarrari egindako txosten berezia*, Vitoria-Gasteiz: Herriaren defendatzailea-Defensoría del pueblo, 2009ko ekaina, 495.-501. or.

Sarritan, biktima ere ez da jabetu biktima dela. Pertsona bati jakinarazten zitzaionean bere izena edo bere jardueri buruzko dokumentazioa banda terroristari aurkitutako materialaren artean zegoela, beharbada une horretara arte ez zekien ETArekin jomugan zegoela. Hala ere, norberaren arrastoei hain sakon jarraitu zieten jakiteak hain larritasun handia eragiten zuten, non pertsona horien bizi-kalitatea izugarri kaltetzen zen, eta horretarako konponbidea gorabehera, larritasun hori sufrimendu gisa aintzatetsi behar da. Bestalde, mehatxatuta daudela jakitean, indarkeria mota horren biktimen erreakzioak biktima-kopurua zenbatzea zailtzen du. Pertsona askok eguneroko zereginekin jarraitzea erabaki zuten, nahiz eta horrek beren bizitza eta integritatea babesteko neurrien pean bizitzeko ohitura lasgarria ezartzen zien. Hala, prezio altua ordaindu behar zuten, esaterako, lasai ibiltzeko aukera mugatuta izatea, bai beraiek bai beren familiek. Beste pertsona batzuk, ordea, egoera pertsonalagatik, denbora-tarte laburrean helbidez aldatu ahal izan ziren eta ekintza terroristatik ihes egitea, edo, gutxienez, zailtzea erabaki zuten, gehiago itxaron gabe. Ziur aski pertsona batzuek beren bizitza erabat aldatu behar izan zuten, egoera pertsonalagatik edo familiagatik beste irtenbiderik ez zutelako, eta jardueri utzi behar izan zieten pertsona ezagunak ez izateko. Horrek esan nahi du prezio altua ordaindu behar izan zutela: adierazpen-askatasuna galtzea edo beren nortasuna modu askean garatu ezin izatea.

Txosten honen ondorioetarako, pertsona mehatxatuen errealitatea modu objektiboan kuantifikatzeko, irizpide bat hautatu behar izan da. Horrela, pertsona talde batek denboraldi zehatz batean bizi izan zuten errealitate gordina erakutsiko da. Hautatu den irizpidea hau da: mehatxatutako pertsonen eskolta-sistema jarri beharra ezarri zuten poliziaren analisia. Irizpide horrek txostenaren edukia mugatzeko ere balio du. Beraz, txosten honetan aztertu nahi da ETAk mehatxatzeagatik eskolta eduki zuten pertsonen egoera. Irizpide hori erabilia, gure azterlanetik kanpo geratzen dira mehatxatuta egon ziren beste pertsona batzuk. Badakigu kalifikazio generiko horretan hertsapen modu asko sartzen direla eta beraz, biktimazio modu asko ere bai, ikuspuntu kuantitatibotik modu objektiboan hartzen zailak direnak. Geroagoko azterlanetan komenigarria eta zilegi da ikertzea, ziur aski beste metodologiaren bat erabiliz, hertsapen modu desberdinen bidez mehatxatuta egon ziren eta bestelako estrategia edo baliabideekin egoerari konponbidea jartzen saiatu ziren pertsonen jasandako bidegabekeria.

Beraz, eskolta eduki behar diren datuan oinarrituta, zehaztu behar da errealitate hori iritzi publikoaren aurrean agertzeko eta aintzat hartu eta arautzeko egokitasuna zenbait erakundek nabarmendu zutela. Gesto por la Paz eta Elkarrak erakundeek adierazpen bateratu bat egin zuten egoera hori salatuz, eta mehatxatutako pertsonen eta haien familien askatasunean eta osasunean, eta, oro har, bizikidetzaren demokratikoan zituen eraginak azpimarratu nahi izan zituzten.³

- *Jazarpen-indarkeria milaka lagunek pairatzen dute gure herrian. ETAk mehatxatutako pertsonak dira, zenbait kolektibotakoak direlako edo jendaurrean euren ideiak edo konpromiso politikoa adierazten dutelako eskoltarekin bizi behar dute nahitaez.*
- *Mehatxua indarkeria-mota bat da, gure herrikideak seinalatu, jazarri eta isolatu nahi dituen indarkeria-mota. Mehatxuak beldurra eta nahigabea sortzen du. Mehatxatuta dagoenak bere askatasuna murriztuta dauka eta bere inguruarekin harremanak aldatu behar ditu bere bizitza babesteko.*
- *Jazarpen-indarkeriak, mehatxatutako pertsonen, beren familiaren eta hurbilekoen kontra ez ezik, gurea bezalako gizarte plural eta konplexu batean, bizikidetasun demokratikoaren oinarrien kontra ere egiten du.*

Geroago, terrorismoaren biktimak duin bihurtzeari eta haien eskubideei buruzko Balmasedako Adierazpenak proposatu zuten mehatxatua eta jazarritakoa sartzeko terrorismoaren biktimaren definizio juridikoan. Halaber, mehatxatutako pertsonaren familiaren sufrimendua ere nabarmendu nahi zuten.⁴

Definizio horretan sartzen dira hertsapenaren eta mehatxuen biktima diren pertsonak. Eta biktimaren (hilda egon zein ez egon) zuzeneko senideak ere bai; izan ere, askotan senideak biktima bihurtzen dira eta sintomatologia psikologikoa izaten dute, lehenengo biktimak jasaten duen egoeraren ondorioz edo erreakzio moduan.

Terrorismoaren Biktimei Aitorpena eta Erreparazioa egiteko ekainaren 19ko 4/2008 Legeak Zioen Azalpenean aipatzen zuten 8. artikulua biktimen memoriarako eskubidea ezartzen zuela: «*Memoria, lehenik, absenteena, eraildakoena, baina baita bizirik irtendakoena, zaurituena, bahitutakoena, estorsionatutakoena, mehatxatutakoena eta haien guztien familiarterako eta lagunena*». Lege horren hurrengo xedapen batzuek mehatxatuta egon diren pertsonak ere sartzen dituzte hartzaileen artean.

3 Gesto por la Paz eta Elkarrak, *Manifiesto conjunto sobre la violencia de persecución*, 2004ko ekaina, 1. or.

4 ARCO – Colectivo de víctimas del terrorismo en Euskadi, *Declaración sobre la dignificación y derechos de las víctimas del terrorismo. Primeras jornadas de trabajo, Construyendo una nueva solidaridad: los derechos de las víctimas del terrorismo*. 2007ko otsaila, 7. or.

- 9. artikulua legez kontratatzat jotzen du indarraren erabilera edo erabiltzeko mehatxua herritarren artean beldurra zabaltzeko.
- 11. artikulua kalte materialak konpontzeko diru-laguntzak jasotzen ditu, eta kalte horien artean daude EAeko gertaera terroristen ondoriozko ondasun higiezin eta higigarrietan eragindakoak. «*Ordaindu ahal izango dira, halaber, mehatxupearan edo arrisku-egoeran dauden pertsona fisiko edo juridikoek segurtasun-arrazoiengatik ondasun higigarrietan eta higiezinetan egin behar izan dituzten gastuak*».
- 17. artikulua ezarritakoaren arabera, «*ekintza terroristekin lotutako jazarpenera, mehatxua edo hertsapenera jasaten duten pertsona fisiko edo juridikoek diru-laguntza eskuratu ahal izango dute beren etxebizitzetan, establezimenduetan eta ibilgailuetan segurtasun-sistema egokiak instalatzeak dakartzan gastuak ordaintzeko*».

Gai horretan gehiago sakontzeko asmoz, Terrorismoaren Biktimen Aitorpenerako eta Babes Integralerako irailaren 22ko 29/2011 Legeak, neurri hau sartu zuen bere helburuak lortzeko ezarri beharreko neurrien artean: talde terroristen eta haien inguruaren mehatxua eta hertsapena jasan duten pertsonak aintzatestea eta laguntzea. 5. artikulua mehatxatutako pertsona honela definitu zuen: erakunde terroristen zuzeneko mehatxua edo hertsapena behin eta berriz jasan duela egiaztatzen duen pertsona.

3. Azterlanaren esparru kronologikoaren aipamen laburra (1990-2011)

Txosten honen denbora-esparrua 1990etik 2011ra artekoa da. Ausazko hautaketa horren arrazoiak da urte horietarako datu gehiago daudela aurreko hamarkadetakoa baino. Horregatik, beharrezkoa da azterlanean sakontzea, hartzen duen denbora-tartearen aurretik izan ziren gertaerak argitzen dituzten materialak eta lekukotzak iritzi publikoari aurkezteko.

Era honetako lan bat egiteko beharrezkoa da esparru kronologikoa zehaztea, ikertzen ditugun gertakariak sarritan ez baitute hasierako data zehatzik. Nola nahi ere, 90eko hamarkadan hasten den denbora-tarteari buruzko datu gehiago daude eskura, aurreko urteetakoak baino. Izan ere, aurrerago azalduko den bezala, gizarte-eremu desberdinetara hedatu zen ETaren atentatuaren estrategia (*sufirimenduaren sozializazioa* izenez ezaguna) eta *kale borrokaren* aldeko apustua direla eta, terrorismoaren mehatxuaren aurkako babes-mekanismoak areagotu eta gehiago hedatu behar izan ziren. Horrek esan nahi du lan honen aurreko urteetan ETaren mehatxutik babestu beharra izan zuten pertsonen buruzko ikerketa oraindik egin gabe dagoela, eta, ziur aski, ikuspuntu metodologiko desberdin batekin egin beharko litzatekeela, kontuan hartuta datu kuantitatiboak eskuratzeko zailtasun handiagoa dagoela.

Aipatutako urteetan gertaera garrantzitsuak izan ziren. Aldian aldiko dinamika kontuan hartzea oso erabilgarria da datuek erakusten dituzten joerak azaltzeko. Helburu horrekin, analisiaren denbora-tartea lau zatitan banatu da, bakoitzaren ezaugarri berezien arabera.

1990-1995. Aurreko hamarkadan Aljerren izan ziren Espainiako Gobernuaren eta ETaren arteko elkarrizketek porrot egin zutela eta, 90eko hamarkadaren hasieran erakunde terroristak areagotu egin zuten estatuaren aurkako erasoak. Bazirudien terrorismoaren jardueraren helburua 1992ko nazioarteko ekitaldi garrantzitsuak zapuztea zela. (Adibidez, 1991. urtea bereziki gogorra izan zen: 46 hildako eta 149 indarkeria-ekintza, 1990ean baino % 19,25 gehiago). ETA Irurtzun-Andoain autobiaren aurka zegoen (Leitzarango autobia), eta autobia horren eraikuntzarekin zerikusia zuten enpresak ETaren jomugan zeuden. Hala ere, 1992ko martxoaren 2an, Bidarten, ETak kolpe gogorra jaso zuen bere aurkako operazioan goi-karguak atxilotu zituztenean. ETaren ahultasuna bat dator HBn gertatzen ari ziren barne eztabaidekin; Ajuria Eneako Itunak eragin zuen isolamendua gaintzen lagunduko zuen estrategia bat argitu nahi zuten eztabaida horietan. Garrantzi handiko zenbait agirik aldi horren amaiera ezarri zuten. 1995ean HBk Oldartzen txostena onetsi zuen eta bertan adierazten zen esku hartzeko ildoak egokitu beharra zutela. Sufirimenduaren sozializazioaren kontzeptua ez da aipatzen, baina, garai hartan, gutxi gorabehera, jazarpen indarkeriaren

estrategiak oro har gauzatzen hasi ziren. Zuzen 79 barne-argitalpenetik ondorioztatzen da ETAK PP eta PSOEko politikarien aurkako atentatuak egiteko erabakia hartu zuela. KASen Karramarro txostenak kale borroka Ezker Abertzalearen lorpen handiena bezala definitu zuen.

1995-1998. Ardanza lehendakariak aitortzen du kale borrokak gainditu egin zuela prebentziorako eta defentsarako mekanismoek zuten erantzuteko ahalmena (1995. urtean, 365 egunetatik 136 egunetan izan ziren kale borrokako ekintzak⁵). Urte horietan, datu kuantitatiboen arabera ETAK estigmatizatu zituen hiru kolektibok atentatuak izan zituzten, eta horrek oihartzun handia izan zuen iritziz publikoan. Lehenik, enpresaburuak; Julio Iglesias Zamora eta José María Aldaia enpresarioen bahiketak nabarmendu behar dira. ADEGIk parte-hartze aktiboa izan zuen horren salaketan, eta, horregatik, mehatxu argiak jaso zituen. Bigarrenik, espetxeetako funtzionarioak; profesional horien aurkako atentatuetan hildakoak egon ziren eta José Antonio Ortega Lararen bahiketa luzea. Hirugarrenik, udal hautetsiak; Miguel Ángel Blancoren bahiketa eta hilketaren ondoren, Gobernuan zegoen Partido Popularraren zinegotzien aurkako atentatuak egin ziren Euskadiko udalerrietan. Hautetsi horietako batzuek uko egin zioten eskolta izateari, eguneroko bizimoduarekin bateraezina zela uste baitzuten. 1998ko irailaren 14an, ETAK alde bakarreko, erabateko eta mugarik gabeko su-etena iragarri zuen.

1999-2005. Su-etena 438 egun iraun zuen, eta su-etena indarrean egon zen bitartean elkarrizketak egon ziren Espainiako Gobernuko ordezkarien eta ETAREN artean. PSE eta PPko buruzagi eta hautetsien aurkako atentatu gehiago egon ziren. Bestalde, hildakoak egon ziren ETAK mehatxatutako jarduera-arloetako pertsona adierazgarrien aurkako atentatuetan (prentsan, José Luis López de Lacalle, Santiago Oleaga; enpresaburuak: José Luis Korta; botere judizialean, José María Lidón; Ertzaintzan, Ana Isabel Arostegui eta Javier Mijangos). 2000ko abenduaren 8an, Askatasunaren aldeko eta Terrorismoaren aurkako Ituna izenpetu zen, eta horren ondoren, Alderdi Politikoen 6/2000 Lege Organikoa onartu zen. ETAREN aurkako beste erasoaldi gogor bat izan zen Mikel Antza eta Soledad Iparragirrenen atxiloteta. Diputatuen Kongresuak Gobernuaren eta ETAREN arteko elkarrizketak baldintza batzuekin proposatzeko mozio bat onartu zuen. 2005eko ekainean, ETAK hautetsi publikoetarako su-etena iragarri zuen. Euskadin 956 pertsonak zeukaten mota bateko edo besteko eskolta. 2006. urtean Segurtasun Sailak 62 milioi euroko aurrekontu-partida zuen gai horretarako.⁶

2006-2011. Espainiako Gobernuko ordezkarien eta ETAREN arteko kontaktu gehiago egon ziren. 2006ko martxoaren 22an ETAK su-eten mugagabea iragarri zuen, eta abenduaren 30ean Barajas aireportuko T4 terminalean egin zuen atentatu mortalak amaiera eman zion su-etinari. 2007ko ekainaren 6an ETAK su-eten mugagabearen amaiera iragarri zuen. Pertsona ugari eskolta eduki behar zutela ikusi eta berriro abiarazi zen eskolta sistema. ETA AHTren proiektuaren aurka azaldu zen eta atentatuak egin zituen proiektuarekin zerikusia zuten pertsona ezagunen eta enpresa kontratisten aurka. 2010eko martxoaren 29an Brian Currin-en “Bruselako Adierazpena”-ren aurkezpen publikoa egin zen. 2011ko urtarrilaren 10ean ETAK su-eten iraunkorra, orokorra eta egiaztagarria iragarri zuen, eta urte horretako urriaren 20an indarkeria terroristaren amaiera jakinarazi zuen.

4. Datuen aurkezpena

4.1. Datu kuantitatiboen azterketa

Hurrengo orrialdeetan aurkezten den informazioak elementu kuantitatiboak erakutsi nahi ditu, 1990. eta 201. urteen bitartean eskolta-zerbitzuaren beharra izan zuten mehatxatutako pertsonen errealitateari buruz. Datu horiek Eusko Jaurlaritzaren Segurtasun Saileko Segurtasun Sailburuordetzak emandako informaziotik hartu dira. Bide batez, azpimarratu nahi dugu Segurtasun Sailburuordetza ahalik eta gehien laguntzeko prest egon dela eta beraren elkarlana ezinbestekoa izan dela azterlan hau egiteko. Taula eta grafikoak azterlan hau egin duen ikerketa-taldeak prestatu ditu, eta modu erraz eta argi batean erakutsi nahi dute urte haietako gertakarien irudi globala.

Bildu eta orrialde hauetan aurkezten den informazioa ikerketa-taldeari emandako dokumentazioan oinarrituta dago (konfidentzialtasun osoz erabili da). Informazio horretan ematen da 1990etik 2011ra

5 Azurmendi, José Félix; *ETA de principio a fin. Crónica documentada de un relato*. Donostia: ttarttalo, 2014, 246. or.

6 Datu hori hemen ikus daiteke: Pérez, Kepa; *La violencia de persecución en Euskadi*, Bilbo: ADDH eta Eusko Jaurlaritzza, 2005, 13. or.

Ertzaintzak eskoltaren bidez eta modu etengabeen babestu zituen pertsonen zerrenda. Zerrenda horrek ez zeukan inolako datu pertsonalik ikerketa-taldeari eman zitzaionean, eta informazio hau ematen da: sexua, jaiotza-urtea, jaioterrria, lanbidea eta kargua (eskoltaren babes-sistema ezartzeko arrazoi nagusia).

Osagarri moduan, txosten honen amaieran, 1. eta 2. eranskinetan, dokumentazio interesgarria ematen da ETAREN mehatxuaren irismen kuantitatiboa neurtzeko. Hain zuzen ere, talde terroristari aurkitutako dokumentazioan agertzen ziren datu pertsonalei buruzko pertsonen kopurua ematen da, elaborazio-maila desberdinekin (1. eranskina), bai eta Ertzaintzak pertsonari eman zien arrisku-mailen zerrenda ere, pertsona bakoitzari zegokion mehatxatutako kolektiboaren arabera.(2. eranskina).

Eskolta duten pertsonari buruzko informazioa sailkatu da elementu demografikoen arabera, eta eskolta edukitzeak denboran duen eraginaren arabera. Lehenengo kasuan, datuak sexuaren, jaiotza-urtearen eta jaioterrriaren arabera sailkatu dira. Bigarrenik, dokumentazioan jasotzen da zenbat urtetan eduki duten eskolta eta zein urtetan, zehatz-mehatz, eduki duten babes hori. Informazio hori esparru edo kolektiboaren arabera sailkatuta ematen da. Atal kuantitatibo horren amaieran bi taula daude (4 eta 5), eta informazio osoa ematen dute eskolta bidezko babes-sistemak denboran zehar izan duen eraginari buruz.

Datu kuantitatibo orokorrak

Euskal Autonomia Erkidegoko aurrekontu orokorren kontura, eskolta-operatibo baten bidez babestutako pertsona-kopurua	1.619
Azterketa honek aztertzen duen denbora-esparruan, EAEn eskolta-operatibo baten bidez babestu behar izandako pertsona-kopuruaren estimazioa	3.300

Iturria: Eusko Jaurlaritzaren datuekin egindakoa⁷

4.1.1. Eskolta zeukaten pertsona mehatxatuen sailkapena elementu demografikoen arabera (1990-2011)

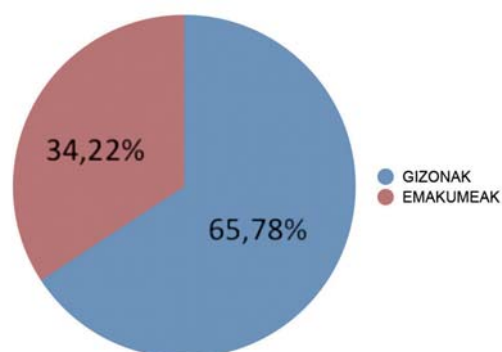
Guztira, 1.619 pertsonak jaso behar izan dute babesa eskolta sistemaren bidez, Euskal Autonomia Erkidegoko aurrekontu orokorren kontura. Pertsona-kopuru hori **sexuaren** arabera sailkatuta, 1. taulan eta 1. grafikoan ikusten den moduan, emakumeak baino gizon gehiagok eduki dute eskolta; izan ere, eskolta zeukaten pertsonen bi heren gizonak ziren. Hain zuzen ere, % 65,78 gizonak ziren eta % 34,22 emakumeak.

1. taula. Sexuaren araberako banaketa

Sexua	Pertsona-kopurua
Gizonezkoak	1.065
Emakumeak	554
Guztira	1.619

Iturria: Eusko Jaurlaritzaren datuekin egindakoa

1. grafikoa. Sexuaren araberako banaketa

Informazio hori eskolta zeukaten pertsonen **adinaren datuekin** erkatzen bada, ikus daiteke gizon eta emakumeen arteko aldea nabarmenagoa dela adintsuenen artean, 2. taulak erakusten duenez. Eskolta zeukaten pertsona mehatxatuen kopurua eta portzentajea biztanleriaren azken segmentuetan orekatuagoa eta antzekoagoa da, lehenengo segmentuetan baino.

7 Eskoltarekin babestu ziren pertsona guztien kopuruari buruz Segurtasun Sailean erregistro ofizialik ez dagoenez, estimazioa egiteko segurtasunaren arloko ardura duten erakunde publikoen (Segurtasun Sailaren eta Barne Ministerioaren) artean dagoen akordio bat baliatu da, zeinak segurtasun-indarrek zein enpresa pribatuek egindako eskolta-operatiboek eragindako erantzukizunak eta gastuak modu ekitatiboan banatzeko helburua baitu.

Adinaren informazioa (jaiotza-urtea) 5 urteko segmentuetan taldekatu da (azken bi taldeak izan ezik), aztertzen ari garen gertakariak belaunaldi desberdinetan zer eragin eduki duen jakiteko. Oro har, baieztatu daiteke eskolotarekin bizi izatea ez dagokiola adin tarte zehatz bati, aitzitik, biztanleriaren esparru guztietara zabaltzen da; dena den, egia da biztanleriaren talde batzuetan handiagoa dela eskolta duten pertsonen portzentajea, hain zuzen ere, 1942. eta 1971. urteen bitartean jaiotakoentzako.

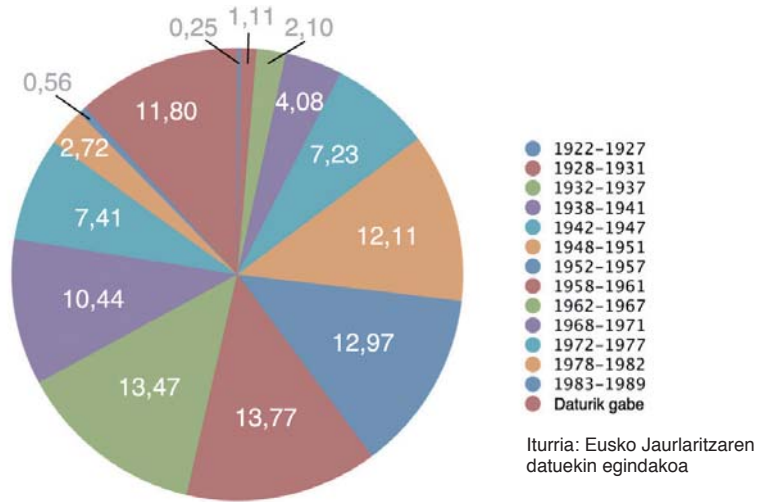
Bestalde, adinean aurrera egin ahala, oreka handiagoa dago emakume eta gizonen artean, ziur aski, gizarte-aldaketengatik, esaterako, laneratzeko berdintasun handiagoa gizon eta emakumeen artean.

2. taula. Jaiotza-urtearen eta sexuaren arabera banaketa

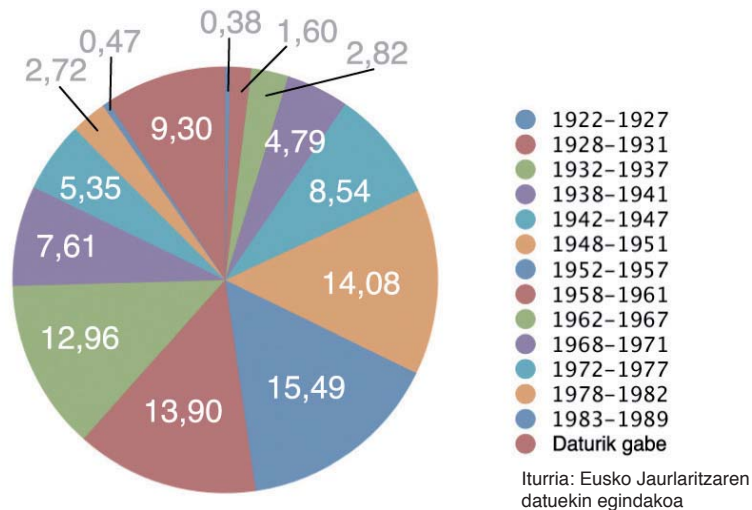
Jaiotza-urtea	Gizon-kopurua	Emakume-kopurua	Guztira
1922-1927	4	0	4
1928-1931	17	1	18
1932-1937	30	4	34
1938-1941	51	15	66
1942-1947	91	26	117
1948-1951	150	46	196
1952-1957	165	45	210
1958-1961	148	75	223
1962-1967	138	80	218
1968-1971	81	88	169
1972-1977	57	63	120
1978-1982	29	15	44
1983-1989	5	4	9
Daturik gabe	99	92	191
Guztira	1.065	554	9

Iturria: Eusko Jaurlaritzaren datuekin egindakoa

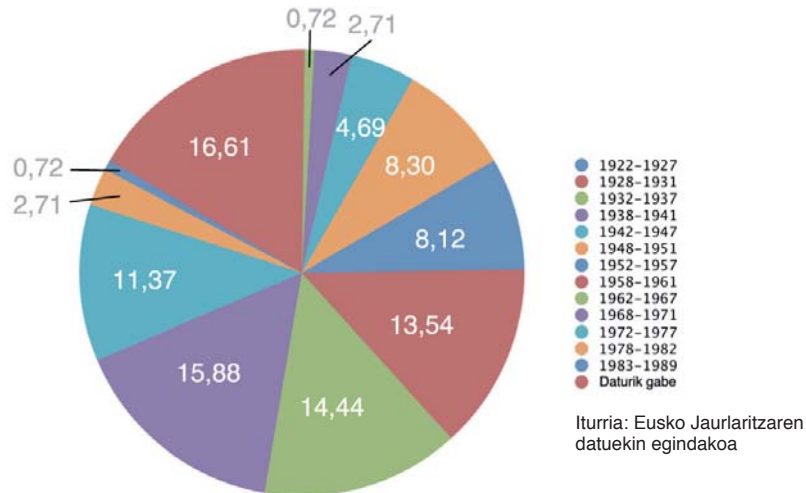
2. grafikoa. Jaiotza-urtearen araberako banaketa osoa (portzentajeak)

3. grafikoa. Gizonen banaketa jaiotza-urtearen arabera (portzentajeak)

4. grafikoa. Emakumeen banaketa jaiotza-urtearen arabera (portzentajeak)

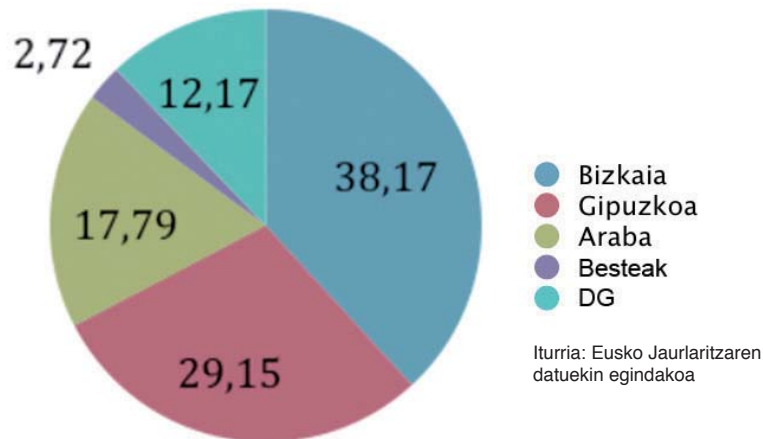
Eskolta duten pertsona mehatxatuen **jaiotza-datari** buruzko datuek, sexuari eta adinari buruzko datuek bezalaxe, ez dute ezer aipagarririk adierazten. 3. taulan eta 5. grafikoan ikus daitekeenez, portzentajeen banaketa eta biztanleria osoarena antzekoak dira, eskolta duten pertsonen portzentajerik handiena Bizkaian baitago (% 38,17); bigarrena Gipuzkoa da (% 29,15) eta Araba azkena (guztiaren % 17,7). Aipagarriena da gertakariak antzeko eragina izan zuela lurralde historiko guztietan. Ikerketa-taldeari eman zaion informazioan ez dago pertsona horien bizitokiari buruzko daturik. Datu hori eskuratzea interesgarria izan liteke geroagoko azterlanetarako, gertakariak gehien eragiten dituen eremuen mapa bat egiteko, datuek halaxe erakutsiko balute.

3. taula. Jaioterriaren arabeko banaketa

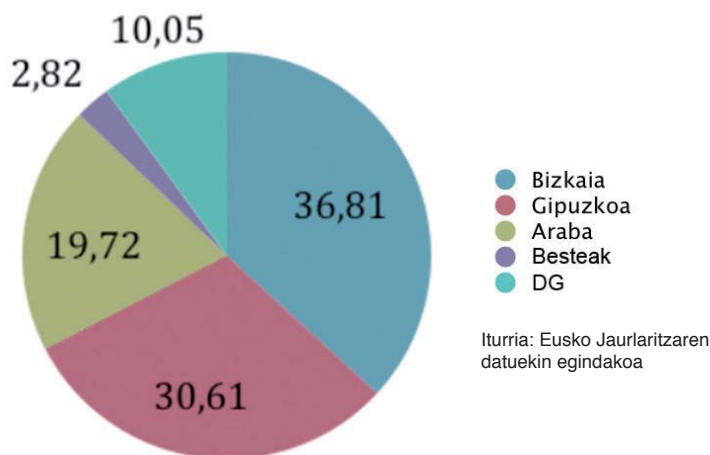
Probintzia	Emakumeak	Gizonezkoak	Guztizkoak
Bizkaia	226	392	618
Gipuzkoa	146	326	472
Araba	78	210	288
Bestelakoak	14	30	44
Daturik gabe	90	107	197
Guztizkoak	554	1.065	1.619

Iturria: Eusko Jaurlaritzaren datuekin egindakoa

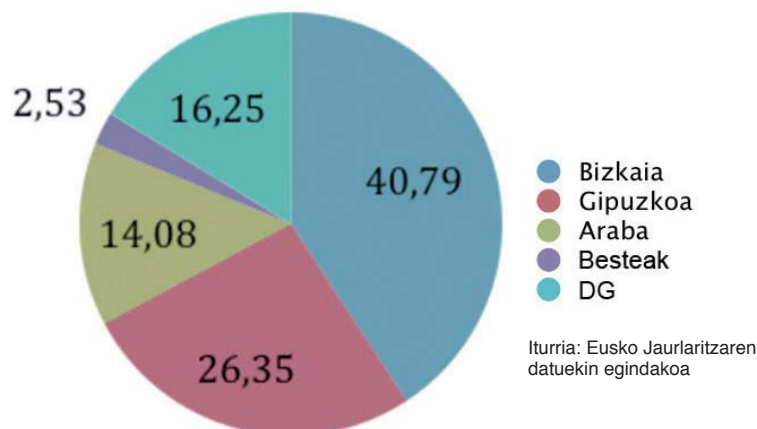
5. grafikoa. Jaioterriaren arabeko banaketa osoa (portzentajeak)

6. grafikoa. Gizonezkoen banaketa jaioterriaren arabera (portzentajeak)

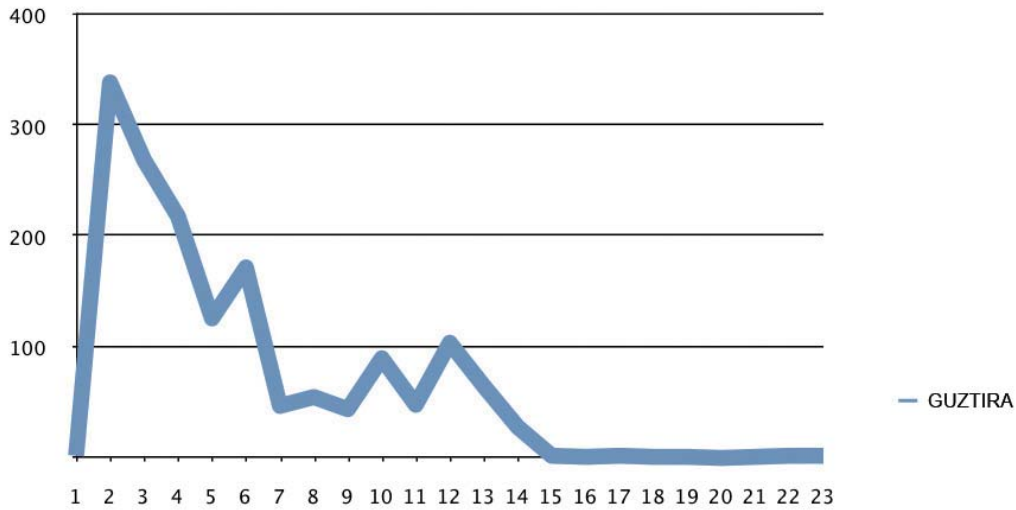
7. grafikoa. Emakumezkoen banaketa jaioterriaren arabera (portzentajeak)

4.1.2. Eskolta duten pertsona mehatxatuak denbora-tartearen (urteak eta urte-kopurua) eta eremuen arabera

Eskolta duten pertsona mehatxatuei buruzko informazioak beste datu bat ematen du: eskolta edukitzeak pertsona horien bizitzan zehar duen denbora-eragina. Lehenengo datua da pertsona horiek zenbat urtez bizi izan ziren eskoltarekin, eta ondorioa 8. grafikoa ikus daiteke: 2 eta 14 urte bitartean. Pertsona horien bi heren baino gehiagok (1.124 pertsona) 1 eta 5 urte bitartean eduki zuten eskolta, eta bosten batek (307 pertsona) 10 urtez, gutxi gorabehera. Aipatu beharrekoa da 5 pertsonak, gutxienez, eskolta eduki zutela txosten honek hartzen duen ia-ia denboraldi osoan (20 urte edo gehiago).

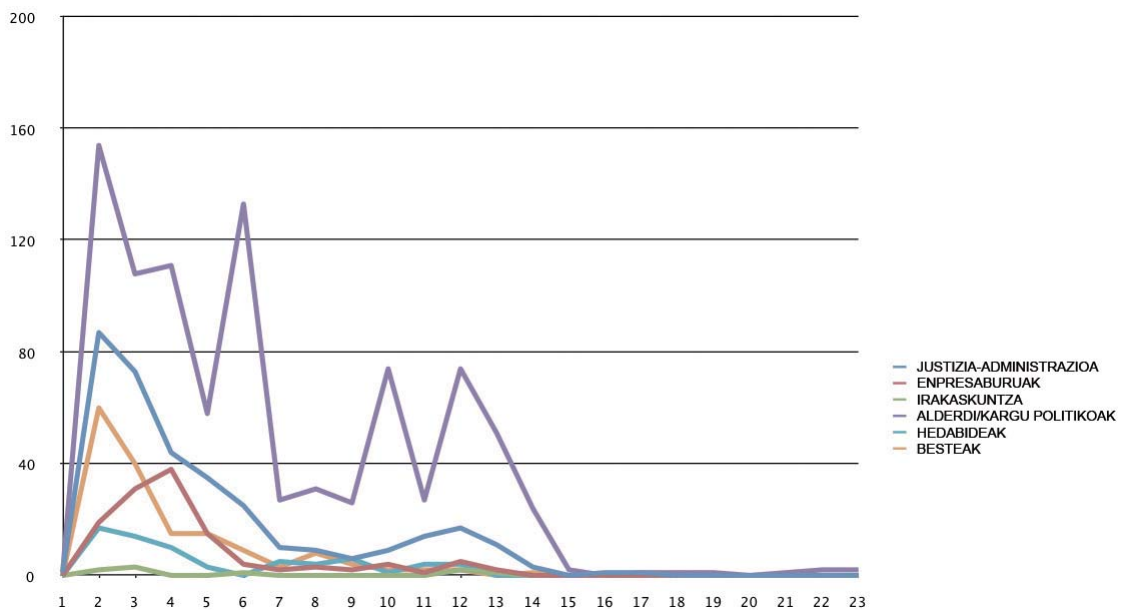
8. grafikoa. Pertsona mehatxatuak, eskolta eduki duten urte-kopuruaren arabera (kopuru orokorrak)

Iturria: Eusko Jaurlaritzaren datuekin egindakoa

Eskolta duten pertsona guztien eredia nahiko antzekoa da, eskolta izan duten urteen kopuruari begira. Baina urte-tarteei zehatz begiratzen badiegu, ezaugarri berezi batzuk antzeman daitezke, mehatxatutako pertsonaren kolektiboaren arabera. 9. grafikoan, adibidez, jasota dagoenez, alderdi politikoei edo kargu publikoei lotutako kolektiborik handiena da eta eredu bereziarena duena; izan ere, eskolta izan duten urteetan kopuruak gora eta behera egiten dute; gainerako kolektiboetan, ordea, joera oso antzekoa da urteetan zehar. Kolektibo hori edo, zati bat, behintzat, aldi baterako da, eta baliteke hori joeraren azalpena izatea.

9. grafikoa. Mehatxatutako pertsonak arloaren arabera eta eskolta eduki duten urte-kopurua

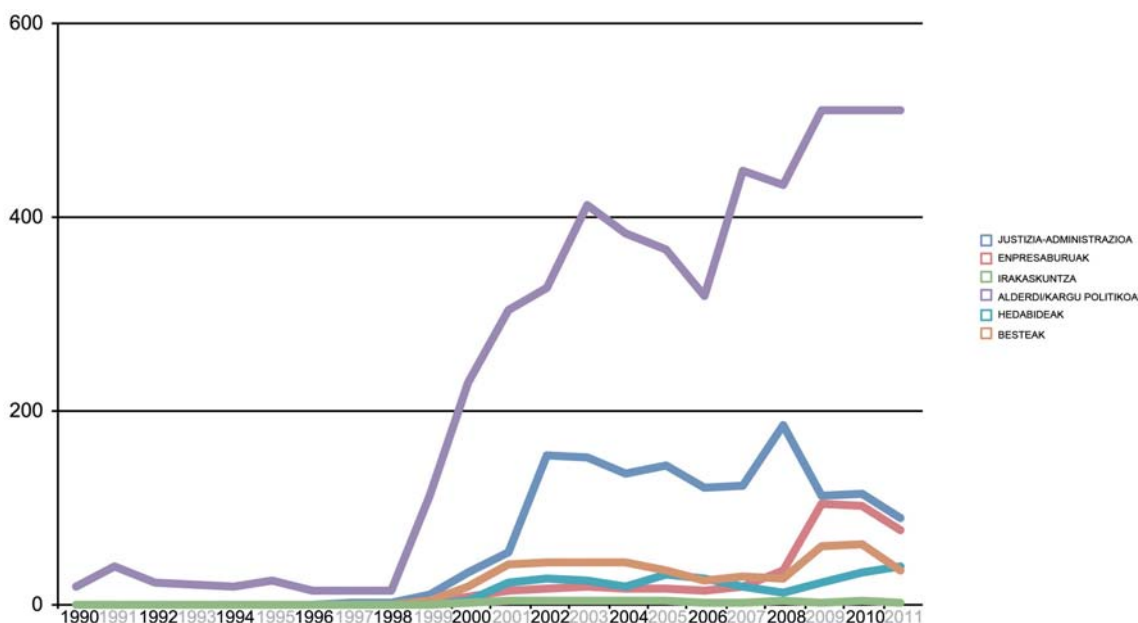

Iturria: Eusko Jaurlaritzaren datuekin egindakoa

Eskolta eduki duten pertsona mehatxatuak, urte-kopuruaren eta arloen arabera

Eskolta eduki duten pertsona mehatxatuen egoera argiago ikusi eta osatzeko lagungarria da ikustea pertsona horien kopuruak urteetan zehar izan duen eboluzioa. 10. grafikoak erakusten du urte horietan eskolta izan zuten pertsonen kopuruaren bilakaera osoa. Lehenengo eta behin, 1998an hasi zen gora egiten eskolta zuten pertsonen kopurua, eta 2003an goia jo zuen, alderdi politikoen 6/2002 Legea onartu ondoren eta 2005eko su-etenaren aurretik (une hartan apur bat behera egin zuen eskolta zuten pertsonen kopuruak). Su-etena amaituta, eskolta zeukaten pertsonen kopuruak gora egiten jarraitu zuen 2010era arte (826 pertsonak zeukaten eskolta).

10. grafikoa - Eskolta zeukaten pertsona mehatxatuen kopurua urtearen arabera (kopuru osoak)

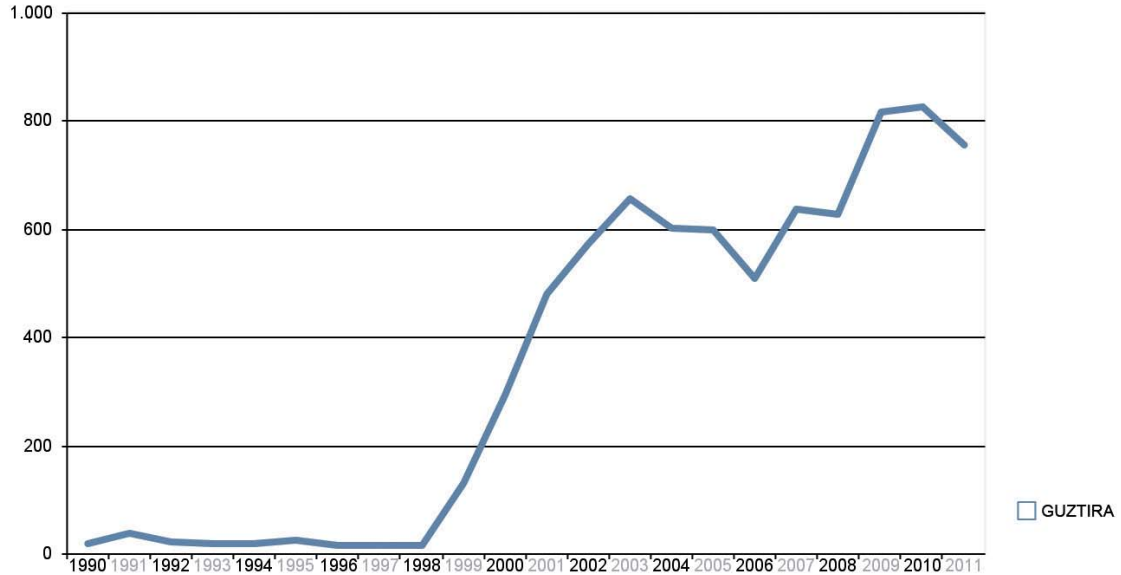

Iturria: Eusko Jaurlaritzaren datuekin egindakoa

9. grafikoan bezalaxe, datuak arloka banakatzean, ñabardurak antzematen dira kolektibo horien joeretan. Kargu politikoen edo alderdi politikoren bati lotutako pertsonen kasuan, joerak goia jo zuen 2003. eta 2007. urteetan, eta 2009tik aurrera joera egonkortu egin zen (500 pertsona baino gehiagok zeukaten eskolta). Enpresaburuen kasuan, goranzko joera 2007an hasi zen; urte horretan pertsona-kopurua aurreko urtekoaren bikoitza zen, eta kopururik handiena 2009an izan zen (105 pertsonak zeukaten eskolta). Bi kolektiboetan ikusten da ETAREN su-etenaren amaierak haien bizitzetan duen eragina.

Zenbait berezitasun duen hirugarren kolektiboa justizia-administrazioa da. Eskolta zeukaten pertsonen kopurua 2000. urtean gora egiten hasi zen, eta 2002. urtean 100 pertsona baino gehiago ziren: kopuru hori 2010. urtera arte mantendu da, gutxi gorabehera. Eskolta zeukaten pertsonen kopururik handiena (185 pertsona) 2008. urtean izan zen.

11. grafikoa- Eskolta zeukaten pertsonen kopurua urtearen arabera (arloka)

Iturria: Eusko Jaurlaritzaren datuekin egindakoa

4. taula. Eskolta zeukaten pertsona mehatxatuen kopurua arloka eta eskolta eduki duten urte-kopuruaren arabera banatuta

Urte-kopurua		0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
JUSTIZIA-ADMINISTRAZIOA	GIZONA	1	33	27	17	18	10	5	1	4	4	6	11	6	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0
	EMAKUMEA	0	54	46	27	17	15	5	8	2	5	8	6	5	2	0	0	1	0	0	0	0	0	0
ENPRESABURUAK	GIZONA	0	19	30	35	15	4	2	3	2	4	1	5	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	EMAKUMEA	0	0	1	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
IRAKASKUNTZA	GIZONA	0	2	2	0	0	1	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	EMAKUMEA	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ALDERDI / KARGU POLITIKOA	GIZONA	1	109	77	76	36	71	22	22	16	53	21	46	33	19	2	0	1	1	1	0	1	2	2
	EMAKUMEA	0	45	31	35	22	62	5	9	10	21	6	28	18	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0
HEDABIDEAK	GIZONA	0	12	12	8	3	0	5	4	6	1	4	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	EMAKUMEA	0	5	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
BESTELAKOAK	GIZONA	0	34	34	12	13	6	2	8	4	2	2	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	EMAKUMEA	0	26	6	3	2	3	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
GUZTIRA		2	339	269	218	126	172	47	55	44	90	48	104	65	28	2	1	2	1	1	0	1	2	2

5. taula. Eskolta zeukaten pertsona mehatxatuen kopurua arloka banatuta eta eskolta eduki duten urte-kopuruaren arabera

Eskolta zeukaten pertsonen kopurua urtearen eta arloaren arabera	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
JUSTIZIA-ADMINISTRAZIOA	0	0	0	0	1	1	1	3	3	10	33	54	155	152	135	144	121	122	185	113	115	90
ENPRESABURUAK	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	9	15	16	18	17	16	15	18	35	105	102	78
IRAKASKUNTZA	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	4	5	5	5	5	3	3	4	3	5	3
ALDERDI/KARGU POLITIKOA	18	39	22	20	19	25	15	14	14	113	229	303	327	413	383	366	318	447	432	509	509	511
HEDABIDEAK	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	4	23	28	25	19	31	27	19	12	23	33	39
BESTELAKOAK	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	18	42	44	43	43	36	24	29	27	61	62	35
GUZTIRA	19	39	22	20	20	27	17	17	17	130	295	481	575	656	602	598	508	638	628	817	826	756

4.2. Datu kuantitatiboen azterketa

Azterlan hau egiteko metodologia mistoaren zati gisa, elkarrizketak egin zitzaizkien ETaren mehatxua zuzenean jasan zuten zenbait pertsonari, bai hertsapen hori jasateagatik eskolta zerbitzua behar zutelako bai senideren bat egoera horretan zeukatelako. Ikuspuntu kualitatibotik sakondu da izandako esperientzian eta sufrimenduaren alderdi subjektiboetan, datu kuantitatiboen bitartez ezin baita horrelako ikerketa sakonik egin. Datu kualitatibo horiei esker benetako ikuspegia ematen da, garai hartan mehatxatutako pertsonen bizitza eta integritate fisikoa zaindu eta babesten zituen eskolta batekin bizi behar izateagatik urratu ziren eskubideen inguruan.

15 elkarrizketa egin ziren galdetegi erdi egituratu batean oinarrituta, eta horrela, elkarrizketa gai garrantzitsu batzuen inguruan antolatu zen, pertsonen erantzunak mugatu gabe eta testigantzak nahi zuten moduan garatuz. Ikerketa honetan parte hartu duten pertsona batzuek adierazi dute ez dutela beren izen-abizenak aipatzea nahi, eta ikerketa honen egileok zorrotz bete dugu hori, anonimotasuna gordetzeko. Horregatik, lan honetan ematen diren testigantzak elkarrizketatuaren profil generikoarekin identifikatzea erabaki da, eta, irizpide bakar bati eusteko, horrela jokatu da pertsona guztiekin, identitatea emateko arazorik ez zutela adierazi zein ez. Gure iritziz, horrela gehiago nabarmenduko dugu testigantzaaren edukia, egilearen identitatea baino. Zenbaitetan, apur bat aldatu behar izan dugu hitzez hitzeko testigantzaaren bat, anonimotasunean egon nahi zuten pertsonen identitatea agerian utzi ahal zuten aipamen geografikoak edo pertsonalak ezabatzeko.

Ikerketa honetan borondatez eta eskuzabaltasunez parte hartu duten pertsonen beren bizipenak gogoratu eta sentitzen dituzten moduan kontatzeko eskatu zaie. Beraz, haien ikuspuntutik, guri ariketa subjektiboa helarazten zaigu, guk gogoeta egin dezagun. “Gogoratzen saiatzeko” prozesu honetan “historia egiten” laguntzen dugu, hau da, kontakizun kolektibo bat egiten. Xabier Etxebarriak laburbildu zuen moduan, *testigantza espazio publikoan adierazitako memoria gisa ikusi behar da, herritarrek entzuteko egindakoa, edo erabilera desberdinetarako agiri-artxibo ireki bihurtzeko, edo prozesu judizial baterako frogagiri bihurtzeko, edo bake-hezkuntzako prozesuetan erabiltzeko*⁸. Hurrengo kapituluan egingo den bezala, lan honen helburua da kolaboratzaileek kontatutako prozesuan izan diren eskubideen urraketak antzematea, aztertu diren datu kuantitatiboen bidez ere antzeman ondoren.

Lortutako informazioa zenbait gai-multzotan banatu da; multzo horiek elkarrizketetan azaldutako ideiak eta bizipen nagusiak jasotzen dituzte.

⁸ Etxebarria, Xabier; *Dinámicas de la memoria y víctimas del terrorismo*, Bilbao: Parrilla, 2007, 60-61. or.

4.2.1. Mehatxua ulertzea eta ez ulertzea, eta mehatxuaren adierazpenak: hertsapena, jazarpena eta intimidazioa.

4.2.2. Mehatxatutako bizitzaren egunerokoa, autobabesetik eskoltaren operatibora.

4.2.3. Bidegabeko egoeraren ondorioak.

4.2.3.1. Askatasuna eta intimitatea galtzeagatik ordaindu beharrekoa.

4.2.3.2. Mehatxatutako pertsona laneratzeko zailtasunak.

4.2.3.3. Aurrera egiten laguntzen duten elementuak, familia eta lagunak (irabazitakoak nahiz galdutakoak).

4.2.3.4. Jazarpenak gizartean duen ondorioa: eskolta duen pertsonaren estigmatizazioa.

4.2.3.5. Eskolta nahikoa ez denean. Mehatxua gauzatzea, hala eta guztiz ere.

4.2.3.6. Jasandako larritasunaren kostu saihestezina. Trauma osteko estresa.

4.2.4. Jasandako bidegabekeriaren kontzientzia eta memoria partekatzeko beharra.

Jarraian erakusten den taulan zerrendatu eta identifikatzen dira analisi kualitatibo honetan beren testigantza emanek lagundu zuten pertsonak.

Laguntzailea	Jarduera-arloa	Sexua	Identifikatzailea
1. elkarrizketatua	Udal-kargu hautetsia	Emakumezkoa	E1CEM
2. elkarrizketatua	Enpresaburua	Gizonezkoa	E2EMP
3. elkarrizketatua	Botere judiziala	Gizonezkoa	E3PJ
4. elkarrizketatua	Espetxeetako funtzionarioa	Gizonezkoa	E4FP
5. elkarrizketatua	Mehatxatutako udal-kargu hautetsi baten senidea	Emakumezkoa	E5F
6. elkarrizketatua	Unibertsitateko irakaslea	Gizonezkoa	E6PU
7. elkarrizketatua	Udal-kargu hautetsia	Gizonezkoa	E7CEM
8. elkarrizketatua	Botere judiziala	Gizonezkoa	E8PJ
9. elkarrizketatua	Udal-kargu hautetsia	Emakumezkoa	E9CEM
10. elkarrizketatua	Udal-kargu hautetsia	Gizonezkoa	E10CEM
11. elkarrizketatua	Hedabideak	Gizonezkoa	E11MC
12. elkarrizketatua	Unibertsitateko irakaslea	Gizonezkoa	E12PU
13. elkarrizketatua	Botere judiziala	Emakumezkoa	E13PJ
14. elkarrizketatua	Mehatxatutako udal-kargu hautetsi baten senidea	Emakumezkoa	E14F
15. elkarrizketatua	Kazetaria	Gizonezkoa	E15P

4.2.1. Mehatxua ulertzea eta ez ulertzea, eta mehatxuaren adierazpenak: hertsapena, jazarpena eta intimidazioa

Elkarrizketatu guztiek ezaugarri nagusi bat dute: denek erabaki zuten, une zehatz batean eta bokazioz, lanbide bati ekitea, edo beren udalerraren alde lan egitea beren pentsaera ideologikoan oinarrituta. Oinarritzko hautu horien ondorioz haien integritate fisikoa eta, are gehiago, haien bizitza ere arriskuan egon zen. Pertsona bakoitzaren ingurunea desberdina zen eta kasu batzuetan, bide bat hautatzeak ezinbestean eragiten zuen haien burua nabarmentzea, bai eta bazterkeria-egoeran egotea eta erasoak jasatea ere. Jarraian testigantza batzuk emango ditugu; horietan, agerian geratzen da elkarrizketatuek soil-soilik beren jardura politikoagatik edo lanbideagatik jasan zituzten intimidazioen errealitate gordina. Pertsona horiek azaldu zutenaren arabera, oso garai latza izan zen bizitza pertsonalean, eta horrek ulertarazi zien zein zaila izango zen beraientzat bizimodu segurua eta nolabait anonimoa izatea.

Udalaren eraketa ekitaldian izan zen zinegotzien aurkako lehenengo gertaera bortitza. 300 pertsona inguru zeuden osoko bilkuren aretoan eta sarbideetan, udal-talde politikoen aurkako leloak oihukatzen (...). Eraso egin ziguten, astindu eta iraindu gintuzten, objektuak bota zizkiguten... Udaltzainak ez ziren gai jendetza hura geldiarazteko eta presidentearen mahaira eta zinegotzien eserlekuetara hurbiltzea oztopatzeko. (E7CEM)

Nire jaioterrira bizitzera itzuli nintzen (...). Egun batean parkean nengoen alabarekin, eskolta apur bat urrunago zegoen eta orduan hogeit hamar edo hogei bost urte (ez dakit adina) inguruko bizpahiru mutil agertu eta hau esan zidaten: "Badakigu hemen zaudela, kontuz ibili, zu zelatatzen aritzen gara eta". Justizia Auzitegi Gorenari eta Ertzaintzari jakinarazi ondoren beste eskolta bat gehiago jarri zidaten, herrian oso ezaguna naizelako. (E13PJ)

Beste kasu batzuetan, bizitzaren aurkako mehatxuaren kontzientzia bat-batean hartu zuten. Mehatxuak ezaugarri zehatzak zituen, arlo geografikoari dagokionez ere bai. Jarraian emango ditugun testigantza guztiek ezaugarri berdina dute: ikerketa-lan honetarako elkarrizketatu ditugun guztiek familia mehatxutik askatzeko zuten kezka. Baina norberaren familia babesten saiatzea alferrik zela konturatzea mehatxatuta egotearen esperientzia latzenetako bat izan zen.

Telefono dei batek (...) asaldatu ninduen: aurreko gauean, Alde Zaharreko hormak nire izena erdian zuten dianaz beteta agertu ziren. Zinegotziak lasaitzeko esan zidan, denak ezabatzea lortu zuten eta. (...) Kezkatuta nengoen dianen gertaera hutsagatik, baina, are gehiago, San Sebastian eguna zen eta goiz hartan nire semeak (...) danborradan jotzen zuelako, eta ez zen atsegina izango danborra jotzen desfilatzea mehatxuzko diana haien artean, aitarene abizena, eta, beraz, bere abizena erdian zutela. Udal garbitzaileen taldeak oso lan ona egin zuen eta ezin zitekeen jakin zer jartzen zuen ezabatutako pintadaren azpian. Baina diana egin berri bat zegoen ibilbidearen amaieran, eta argi eta garbi ikusten zen (...). Ziur aski, garbitzaileek aurrekoak ezabatu ondoren denbora eduki zuten berriro margotzeko. Nire semeak pintada ikusi zuen. Nik ere ikusi nuen, emazte eta alabarekin danborradan nengoela. Horixe izan zen, zalantzarik gabe, poliziaren babesarekin bizi izan nintzen hamar urte, bi hilabete eta bi egunetako unerik latzena. (E6PU)

Iraultza-zergarena hasi zen eta patronalean nuen jarrera erabat ezaguna zen. Hedabideek aipatzen zutenean, ni aurka azaltzen nintzen beti, eta ez ordaintzeko esaten nuen, jakina (...). Pankartak eta kartelak agertzen ziren. Alde zaharretik joaten ginenean begiratu behar genuen non geunden, kartel batzuetan agertzen ginelako. Gauza batek bereziki mindu gintuen, nire semeak goiz batean ikastetxetik irtetean ikusi zuelako. Atarian bertan, odol-zurrusta bat ikusi zuen (behi-odola) lurrean, eta nire izena eta jarraian "hiltzailea" behin baino gehiagotan idatzita zegoen. Hori nire semeak ikusi zuen. (E2EMP)

Jaioterriaren eta auzokideen ongizatearen alde lan egiteko bokazioa: horixe da elkarrizketatu ditugun zinegotzi hautetsi guztien ezaugarri komuna. Denboran irauten zuen intimidazio-egoera jasateko bidegabekeriak bizitza eta integritate fisikoa eskoltekin babestu beharra ekarri zuen. Familia ere mehatxatuta zegoela jakiteak, kasu askotan, eskoltaren babesa onartzeko eduki zitzaizketen zalantzak edo eragozpenak desagerrarazi zituen.

Gregorio Ordóñez hil zutenean, nik alderdi horretan parte hartu nuen beti, noski, eta gertaera horrek zurrara handia eragin zidan, orduan, alderdian ni baino gehiago sartuta zegoen lagun batek esan zidan "Zergatik ez zara aurkezten zinegotzia izateko?" (...) udal politika onena da, herritarrengandik hurbilen dagoena baita. Nik han ia-ia ez dut politikarik egin, ondo moldatzen nintzen guztiekin eta ahalik eta gehien lagundu dut. Lagundu izan dut beti, nire hiria maite izan dudalako beti. (...) Dena ondo

zihuan, gauzak okertzen hasi ziren arte. Molotov koktel bat bota zuten nire etxearen aurka, nire alabaren negozioa erretzen saiatu ziren, eta orduan, eskolta behar genuela erabaki genuen. (E9CEM)

2001eko azaroan José María Lidón hil zutenetik, Euskadiko ia-ia 200 epaileri eta ehun fiskal ingururi babes-neurriren bat hartzeko gomendatu zitzairen. Niri eskolta bat jarri zidaten, eta, hamar urtez, nik ez ezik, nire familiak ere bizi behar izan zuen etengabe bi eskoltekin, eta, horrek, nolabait, gure ohiko bizimoduko jarduerak mugatu ditu. (E8PJ)

Eskolta-sistemaren babesa onartzeak esan nahi du pertsona asko eta asko ez zirela kikildu mehatxu terroristaren aurrean, eta erabaki horren kostu handia gorabehera, beren lanarekin aurrera egiten jarraitzeko asmoa zeukatela. Gehienetan, denboran amaiera zehatzik ez zuen hain egoera bidegabeari aurre egiteko estrategia izaten zen nork bere jardueri naturaltasuna ematea, ingurune hurbileko jendea (eta bidez batez, nork bere burua) konbentzitzeko beharrezkoa dela intimidazioari aurre egitea. Erabakia hartzea zein gogorra zen frogatzen du udal-kargu hautetsi baten senide baten lekukotzak. ETak hil zuen arte, hautetsi horrek hiru urtez jazarpen modu desberdinak jasan zituen.

Hiru urtez edo hil baino lehenago hasi ziren kaletik mehatxatzen, eta geroago, bere etxera etortzen hasi ziren. Kaletik zihoala kartzelari deitzen zioten, harrika aritzen zitzaizkion Gesto por la Paz ordu laurdeneko agerraldietan (...). Taldearekin han zegoela, harriak bota izan dizkiote. Hori esan dit berarekin egoten zen jendeak. Geroago jakin dut berari bakarka, irakurri dudak artikulua baten arabera, beldurraren beldurrez edo ... (nahiz eta berak uste zuen ez zutela hilko, baina azkenean egoerak gairatzen zaitu) eta negar egin duela beste batzuekin, eta nik hori ez dut inoiz jakin, etxean inoiz ez duelako horrelakorik egin. Nire alabak tiraderara haren gauzen bila joan zirenean, inoiz kontatu ez zizkigun mehatxuak zeuden. (E5F)

Lekukotza horretan ageri den bezala, mehatxu terroristaren pean bizi izatearen kontzientziak larritasun bikoitza sorrarazi zien jazarpen eta intimidazioaren helburu ziren pertsonen: alde batetik, norberaren familia babestu beharzagatik, eta bestetik, familia ezinegon horretatik urrun mantentzen saiatzeagatik. Bigarren asmo hori nekez betetzen zen, senideek ezin hobeto ulertzen baitzuten ikusten ari ziren gertaeren garrantzia. Mehatxatu eta azkenean hil zuten pertsona baten senideak honela azaldu zigun:

Behin, nire emazteak, nire anaiarena gertatu ondoren, honela esan zidan: "Zuk zer uste duzu, ez nintzela konturatzen, zure anaia bazkaltzera etortzen zenean, gero egongelara joan eta han ordu eta erdiz hizketan egoten zinetela? (...) Ez nintzela konturatzen kotxea hartzerakoan garaiera jaitsi eta miazten zenuela beti? (...) eta horrek alde iluna sortzen du bikote-harreman batean, ez duzulako beldur hori transmititu nahi, baina, noski, bikotekidea ohartzen da eta batzuetan isiltasunak gehiago sufriarazten du, egin kontatzeak baino. (E4FP).

Jazarpenak luzaro irauteak eta gainera, praktika horiek hain nabarmenak eta gordinak izateak, nahitaez, kalte emozional handia eragin zien mehatxatutako pertsonen. Ondorio horiek aurrerago aztertuko ditugu ikerketa kualitatibo honetan. Jarraian emango dugun testigantzan, udal-kargu hautetsi baten senideak azaltzen digu noiz hasi zen nabaritzen bere senarraren kemena gainbeheran hasia zela.

Gau batean eskoltek etxean utzi gintuzten. Haiek joan eta hiru minutura deitu ziguten telefonoz: "Esan senarrari kalea pintadaz beteta dagoela bere izenarekin. Ertzaintzari deituko diogu, dena pintadaz beteta dagoelako". Senarrari esan nionean, horrela jarri zen (esertzen da burua besoen artean) sukaldean, eta ezetz... ezetz esaten edo. Zigarro bat piztu zuen (ez du inoiz erretzen) eta ez zuela nahi... Orduantxe hasi nintzen zerbait nabaritzen, berarengan zerbaitek huts egin zuela. (...) Lehenago pankarta erraldoi bat jarri ziguten gure etxe gaineko mendian, eta nire senarraren izena eta bere alderdi politikoa irakur zitekeen han, eta behean diana bat eta "hilda zaude" esaldia. Ertzaintzak mehatxu horren atestaturik egin zuen baina inork ere ez zuen argazkirik egin. Hori dela eta, pintadak zeudela esan zidatenean, senarrari esan nion "goazen argazkiak egitera, pankartarekin gertatu zena berriz ez gertatzeko". Orduan senarrak ezetz esan zidan, ezin zuela... Argazki-makina hartu eta joan nintzen argazkiak egitera. Han nire senarraren izena, Ertzaintzarena eta "hilda zaudete" esaldia ageri ziren. Benetan, ia-ia bi kilometro. Gure etxetik hondartzaraino bi kilometro edo kilometro eta erdi inguru dago. (E14F)

4.2.2. Mehatxatutako bizitzaren egunerokoa, autobabesetik eskoltaren operatibora

Esan bezalaxe, pertsona mehatxatuak zirela onartzeak, jasotako testigantzen arabera, kostu emozional handia eragin zuen, bizitzan oinarritzko eta ezinbesteko erabakiak (lanbidea, joera politikoa, udalerraren alde lan egiteko konpromisoa, norberaren iritziak adieraztea...) hartzeagatik norberaren bizitza arriskuan

zegoela barneratzeko. Bidegabekeria horrekin batera, eguneroko ohiturak aldatu behar izan zituzten, mehatxuaren eta erasoaren arriskua gutxitzen zuten neurriak hartzeko. Hasieran autobabeserako neurriak izaten ziren, eta denborak aurrera egin ahala, babeserako mekanismo integralak ziren, eskolten bidez. Horrek guztiak intimitatea eta joan-etorrietarako askatasuna galtzea zekarren, adierazpen-askatasuna edo kontzientzia-askatasuna babesteko asmoz.

Hasieran gomendioak ziren, etxetik irteteko, kaletik ibiltzeko, unibertsitatera joateko... Leku eta ordu batzuk arrisku-suagoak ziren, noski, Alde Zaharra eta herri batzuk, hitzaldiren bat iragarrita baneukan. Nire joan-etorrien zehaztasunak emateko eskatu zidaten, jaiegunen eta lanegunen arabera. Garai hartan kanpoaldean bizi nintzen, oso leku lasaian, eta autoa behar nuen edonora joateko. Handik gutxira manifestazioak egiten hasi ziren nire etxeko ate aurrean. (...) Ertzaintzan jakinarazi ondoren, kontrazaintza diskretua hasi zen: Ertzaintzaren auto bat pasatzen zen nire etxe aurretik unibertsitatera joateko irten behar nuenean. Geroago, etxean sartu eta irteteko ordu zehatza jakinarazi behar nien aurreko egunean. Aurrerago, berdin egin behar izan nuen unibertsitatera heldu eta handik irteteko, eta une horietan auto batek babesten ninduen. Egoera horrek, zenbait aldaketarekin, 2001eko urrira arte iraun zuen, nire izena ETaren paper batzuetan agertu zenean. Euskal Autonomia Erkidegoan nengoen bitartean, eskolta batekin joatea aholkatu zidaten. Nafarroan hitzaldi bat ematera gonbidatzen baninduten, adibidez, Guardia Zibilari ohartarazi behar zioten. Espainiako gainerako herrietan eskoltarik gabe ibiltzen nintzen. Inoiz ez nintzen egoera horretara ohitu; moldatu nintzen, salbuespen batzuekin. Oso arraroa zen "tranpa" egitea eta nire eskoltarengandik ihes egin eta nire kabuz joatea. Topaketa desatsegin batzuk eduki nituen eta kaletik ez nintzen lasai ibiltzen. Beti pentsatu nuen makurkeriaren bat egin nahi izanez gero, ni eta eskolta biok hilko gintuztela, baina pentsatu nuen, baita ere, arriskurik handiena ez zela ETA, baizik eta kale borroka, eta hedabideetan agertzeagatik ezagutzen ninduten eta nire iritziekin ados ez zeuden pertsonak. (E6PU)

Autobabeseko neurri errazenetako bat, eta, aldi berean, mingarrietako bat nor bere burua ezkutatzeko. Pertsona batzuek egin ahal izan zuten, beren bizitokian ez zirelako ezagunak edo beste herri batera bizitzera aldatu zirelako, eta lanbidea edo aukera politikoa ez ezagutaraztea erabaki zuten, agerian ez geratzeko. Jendaurrean naturaltasunez agertzeari uko egiteak urradura emozionala eragiten du; izan ere, bizitzaren hartu diren erabakiak lotsatzeko modukoak balira bezala jokatzera behartzen du jendea. Elkarrizketatu dugun botere judizialeko kide batek honela azaldu zigun:

Batzuetan iruditzen zitzaidan ahaztu behar nuela zer nintzen... Ezin dut ahaztu aitzak behin esan zidan esaldia: "Pena handia ematen dit zure lanbideaz galdetzen didatenean, ematen duelako ezkutatu behar dudala, zerbait txarra egiten duzula, drogan edo prostituzioan edo horrelako zerbaitetan ibiliko bazina bezala...". Eta izugarri sufritu nuen, nire aitzak buru-belarri ikasten baino ez ninduen ikusi... Gu bizitzera joan ginen tokian ezkutatu nuen epailea nintzela, abokatua nintzela esaten nuen eta horrela aurkezten nuen neure burua. (E13PJ)

Beste batzuetan, eskoltaz gain, babes-neurri osagarriak hartu behar izan ziren, esaterako, bizimodua eta, are gehiago, bizitokia aldatzea. Jende guztiak ezin du bere ingurune guztia aldatu, noski, eta arrazoiak agerikoak dira, baina gure elkarrizketatuak bai, eta ez zuen zalantzarik izan horretarako, nahiz eta erabakia zaila eta latza izan.

Ertzaintzaren informazio-unitateak deitu zidan nirekin elkarrizketa bat izateko. (...) ETari dokumentazioa aurkitu zioten, eta ikertu ondoren esan zidaten nire izena agertzen zela, eta oso era landuan, gainera. Elkarrizketa horretan albistea eman zidaten eta erakutsi egin zidaten (dokumentazioa ikusi nuen). Hiru orri ziren eta argi eta garbi ikusten ziren atentatua egiteko modu desberdinak, postontziaren tamaina, atariaren neurriak, ibilbideak... Eta esan zidaten "guk dena baloratzen dugu beti; beste pertsona batzuk informazioaren arketipoak dira, izen bat BOEn agertzeagatik; baina hau ez, hau babesa ipintzeko modukoa da, eskolta ipintzeko modukoa". Zuzenean baietz esan nien. Horren lehenengo ondorioa nire etxea uztea izan zen; konturatu nintzen nire etxea ez zela leku segurua izango, pertsona gehiago bizi ziren han. (E3PJ)

Mehatxatuta bizitzeaz jabetzeak berarekin dakar eguneroko ohiturak aldatzea eta segurtasuna sartzea, eta horrek erabat baldintzatzen du pertsona baten bizitza. Gainera, ordura arte ezagutzen ez diren trebetasunak eta ezagutzak ikasten dira, eta haiekin bizi izan dira elkarrizketatuak azken bi hamarkadetan. Prozedurak eta autobabeserako inertiak, segurtasun-indarrek jakinarazi zituzten unetik bertatik, deserosotasunaren iturri izan dira beti, eta, geroago, luzaro errepikatzearen poderioz, egunez egun antsietatea sortzen zuten. Babes eta prozedura horietara ez ziren inoiz guztiz ohitu, inondik inola ere ez, eta babestutako pertsonen bizi-kalitatearen hondamena azpimarratu baino ez zuten egiten. Jarraian, kontrazaintzako neurriak behar

izan zituen pertsona baten testigantzak emango ditugu, eta eskolta-operazio oso bat behar izan zuen beste pertsona batenak.

Ezkondu nintzenean, beste udalerrri batera joan nintzen bizitzera. Espetxeetako funtzionario gisa lan egiten nuen, eta, heldu bezain laster egin nuen lehenengo gauza Ertzaintzara jotzea izan zen. Nire izena, lanbidea, helbidea, matrikula eta ibilgailu mota eman nituen, nire egoeraren berri izan zezaten. Ez nuen babes-neurri berezirik eskatu, eta ez zizkidaten eskaini. Jakin zezaten bakarrik. (...) Lantzean behin, eta Ertzaintzaren polizia etxean nagusiz aldatzen ziren guztietan, deitu egiten zidaten (profesionaltasun-maila handia erakutsi zuten). Egun batean, autobabeserako neurriei buruzko bideo bat erakutsi zidaten, oso bideo gogorra, baina horixe zen errealitatea. (...)1999an Ertzaintzak jakinarazi zidan nire egoerari buruzko ebaluazio bat egin zutela eta bazitekeela nire aurkako atentaturen bat gertatzea. Segurtasun-protokolo bat jarri zidaten. Astelehenetan edo ostiraletan, nik deitzen ez banien, beraiek deitzen zidaten hurrengo astearen plangintza egiteko. Zenbaki-kode bat eman zidaten. 7:30ean etxetik irteten nintzenean, poliziaren auto bat egoten zen, batzuetan ikusten ez banuen ere. (E4FP)

Hasieran kontrazaintzari buruz hitz egiten da, are gehiago, bik edo hiruk eskolta bera edukitzea aipatzen da, eremu bereko hiru kide, ziur aski arrazoi ekonomikoengatik, dena delakoagatik... Hasieran enpresaren ekimena izan zen, baina gero Eusko Jaurlaritzaren ekimena heldu zitzaigun; zenbait pertsonari eskolta jarri behar zitzaieela eta oso modu zorrotz eta ofizialean egin behar zela. Hobe zen beti eskolta zenuela ikustea, komandoei begira eta informazioa biltzen ari zirenei begira (...). Gogoratzen dut lehenengo ikastaroa egin genuela eta Ertzaintzaren espezialistak etorri zirela. Zenbait datu jakiteko nola jokatu behar den atentatua gertatzen denean, nolakoak izan behar diren eguneroko ohiturak: leku beretara ez joan, ordu berean ez joan, zentro publiko batean zaudenean ateari begira eseri eta horrelako gauzak... Ertzaintzak esaten dizu etxera nola joan eta nola itzuli behar duzun. Nik, orain, etxera joaten naizenean, heldu baino askoz ere lehenago kentzen dut segurtasun-uhala. Azaltzen ziguten arauetako bat zen segurtasun-uhala ez dugula lotu behar, behar izanez gero, salto egin ahal izateko. Etxez aldatu nintzen, herriaren erdialdean bizi nintzelako eta zaila zen segurtasuna bermatzea. Nik autoa garaje publiko batean uzten nuen auto gehiagorekin, alde horretan ezker abertzalea oso bizirik zegoen; are gehiago, nire auzokide bat ETArekin komando bateko kidea zen. Inguruabar batzuk zirela eta, zaila zen segurtasun-neurriak hartzea. Beste herri batera joatea erabaki nuen, leku seguruago batera. Familia osoaren erabakia izan zen. (E11MC)

Unibertsitateko campusa espazio irekia, dinamikoa eta komunikatiboa izateko sortu den arren, zaila da espazio hori kontrolatzea bertako kideak jazarri eta beldurtzen dituztenean. Horrela kontatu zigun aldi batez zuzendaritza-lana egin zuen unibertsitateko irakasle batek. Testigantza horrek oso argi erakusten du mehatxuak pertsonen arteko truke intelektual, profesional eta emozionaleko harreman naturalen dimentsio kolektiboa eta murriztailea hartu zuela.

Badakit nire izena ETArekin komando baten zerrendetan agertu zela. Baina nik banekien, nire karguagatik, beste irakasle batzuei buruzko informazioa, hasieran komando bati aurkitutakoa, geroago beste komando batzuei aurkitutako informazioan datu gehiagorekin osatuta agertu zela. Agerian zegoen irakasle batzuei jarraipen sistematikoa egiten zitzaieela, hurrengo komandoen fitxetan informazio hobeagoa zegoelako. Argi ikusten da komandoak lanean zeudela informazio bila, atentatua zehaztasun gehiagorekin egiteko. Horrek segurtasun eza sorrarazten zuen unibertsitatean, berez, unibertsitatea erakunde irekia delako. Unibertsitatea ez da ikasle eta irakasleei babesa emateko prest dagoen erakunde bat. Hori bereziki zaila zen guretzat, unibertsitateetik milaka pertsona pasatzen direlako. Gainera, irakasleen aurkako atentatu krudelak gertatu ziren Madrilen, esaterako, 1996ko Tomás y Valienteren aurkako atentatua (...). Unibertsitatean inoiz ezagutu ez ziren segurtasun-elementuak jarri behar izan ziren. Adibidez, segurtasun-kamerak unibertsitate barruan, eskanerrak errektoretzan posta-zerbitzua kontrolatzeko, autoak aparkatzeko zaintzako zerbitzu osagarrien bidez mugatutako segurtasun-zerbitzuak, kontrazaintza unibertsitateko sarreran. Inoiz pentsatuko ez genituzkeen elementuak unibertsitatea bezalako erakunde publiko batean. (E12PU)

4.2.3. Bidegabeko egoeraren ondorioak

4.2.3.1. Askatasuna eta intimitatea galtzeagatik ordaindu beharrekoa

Gizakiarentzat funtsezko balore maitatuak dira askatasuna (borondatearen autonomia inolako baldintzarik gabe) eta intimitatea (lehentasun pertsonalen esparrua, besteen begiradatik kanpo dagoena), eta gure elkarrizketatu gehienentzat balore horien galera izan da barneratu behar izan duten

gauzarik mingarriena, beren bizitza babestuta egotearen truke eta bidegabeki mehatxatuak izateko arrazoi bihurtutako lana egiten jarraitzearen truke. Pertsona guztiek baieztatu dute sufrimenduak zentzua zeukala lehentasunezko printzipio batzuk babesteko, esaterako, adierazpen askatasuna, nortasunaren garapen askea edo, azken finean, askatasunaren gorengo balioa (sakrifikatu zen esparru indibidualetik haratago, esparru kolektiboari lotutakoa eta gizarte demokratiko batean pertsonaren oinarritzko eskubideen erabilera askeari lotutakoa).

Eskolta eduki beharra zerbait berria zen nire bizitza pertsonalaren eta nire familiaren intimitatearen ikuspuntutik. Klandestinitatera itzultzea edo zen. Nik frankismoaren aurka borrokatu eta klandestinitatea nozitu nuen, eta, demokrazia nahiko aurreratuta zegoela, hara non klandestinitatera itzuli behar izan nuen. Nire mugimenduak kontrolatu behar ditut. (...) Funtsean, horrelako segurtasun-sistema bat jartzen dizutenean, zure bizitza pertsonala eta intimoa bortxatuta ikusten duzu, zure bizitza soziala mugatuta eta, azken finean, konturatzen zara askatasuna murriztuta duzula demokrazia batean. Hori nahiko ulergaitza da, hitz bigun bat erabilia. Ez nuke esango bizitza soziala hilda neukanik, ez zelako hori gertatu, baina, pertsona gisa, oso zauri sakona zen duintasunean, eta sistema demokratiko batean mantentzera behartuta zaude, zure bizitza ez ezik, zure familiarena ere arriskuan dagoelako. (E12PU)

Niretzat garrantzitsuena askatasuna galtzea izan zen, intimitatea baino gehiago (...). Nahi nuenean irten eta sartzera ohituta nengoen, nire lanbidearen eta aisialdiaren arabera, baina hori guztia murriztuta geratu zen, babeserako protokoloek ez dutelako ahalbidetzen. Protokoloek ahalbidetzen dute egunaren hasierako diseinu bat egitea, goizean galdetzen dizute zein plan daukazu egun horretarako. Orduan, nahiz eta plana eduki, askotan plan horrek aldaketak eduki ditzake. Askotan honela egiten nuen: goizean lana planifikatu eta arratsaldean etxean geratzen nintzen. Baina ni erretzailea naiz eta bat-batean tabakoa amaitzen bazaizu eta uste duzu momentu ona dela supermerkatuara joateko... Hori ezinezkoa zen, ordubete edo ordu eta erdi lehenago ohartarazi behar duzulako. Batzuetan denbora eskoltaren bizitokiaren araberkoa izaten zen, lehenago eraikina txekeatu behar zutelako. Horrek izugarritzko eragina izan nuen nigan eta nire bizimodua erabat aldatu zuen. (E3PJ)

Gainera, elkarrizketatuek eskuzabaltasun handiz azaldu digute nola gauzatu zen bizitza pertsonalean askatasunaren eta intimitatearen galera hori. Hitz bakar batean laburbildu ahal da: ukoa Bizimodu arrunt bati uko egitea eta babes-sistemak eguneroko dinamikak aldaraziko dituela onartzea. Bizitzaren esparru asko baldintzatuta geratu ziren, sozializazioa (batez ere, harreman pertsonalen sarea osatzen ari diren pertsona gazteak direnean) eta familiaren aisialdia, bai eta lana aurkitzea eta lanean aritzea ere, aurrerago beste atal batean azalduko dugun bezala. Askotan, horren ondorioz, pertsona horrek etxean geratzea erabakitzen zuen, etxetik irteteari uko egiten zion eta betebeharrak edo eguneroko aisialdia etxe barruko esparrura egokitzen zituen⁹.

Ez dakizu zein zaila den bikote-harreman bat izatea inguruan lau pertsona daukazunean. Nik ez dut benetako bikote-harremanik. Bikotea edukitzeko, Errioxatik beherago joan behar izaten nuen. Nafarroara joaten nintzen eta Nafarroan eskolta neukan, Gipuzkoa ondoan zegoelako. Kantabriara joaten nintzen eta denbora luzean eskolta neukan Kantabrian. Nora joango nintzen? Frantziara? (...) Berez zaila da, esaten den moduan, baina pentsa ezazu zein zaila den esaten baduzu "nirekin zaude eta beste bi hauekin ere bai, edo beste hiru hauekin, batzuetan hiru eskolta eduki nituelako" (...). Ezin duzu eztabaidatu hiru pertsona entzuten ari direlako zer esaten duzun, nola esaten duzun eta nori esaten diozun. (E7CEM)

Apurka-apurka konturatzen zara eta esaten duzu: "Nola aldatu den nire bizitza urte hauetan!" Jendez aldatu, berriro hasi... garai hartan Sevillako bikotekide bat neukan eta niretzat hori askapena izan zen, haraino jotea; penintsula osoa zeharkatzen nuen ia-ia... baina han oso babestuta sentitzen nintzen. (E1CEM)

Nire bizitzaren beste oinarritzko gorabehera bat izan zen gero eta gutxiago irteten nintzela etxetik. Goizez lan egin eta arratsaldean etxera. Irteteko eta nahiko bizimodu normala izateko ilusioa galtzen duzu. Orain kafe bat hartzera irten nahi badut arazorik gabe egin dezaket, baina lehen eskoltekin ez zen horrela. Horrelakoetan, deitu behar zenuen "itxaron apur bat, oraintxe bertan ez gaude hemen, joan gara ez dakit nora". Deserosotasun txikiak direla ematen du, baina nigan efektu hori izan zuten:

⁹ Elkarrizketatutako hainbatek eskoltaren giza faktorean arreta jartzeko eskatu digute, eskoltek eta babestutakoek ez baitute hasieran elkar ezagutzen, eta elkarrekin pasatu behar dute ia egun osoa, normalean ibilgailu baten espazio murriztuan. Bat-batean eta nahitaez elkarrekin egon behar horrek ezin hautsizko leialtasunak sorrarazi zituen (gaur egun arte ere iraun dutenak), baina baita elkarrezintasun nabarmenak ere, bi aldeentzat esperientzia desatseginak bilakatu zirenak. Jasota gera bedi egoera hori, terrorismoaren mehatxuaren fenomenoak berekin dakarren beste zailtasun baten adibide gisa.

etxetik ez irtetea. Niri betidanik gustatu zait mendira joatea eta kirola egitea, eta hasi nintzen etxean kirola egiten. (E3PJ)

Uko egitea bereziki zaila da familia-bizitzari eragiten dionean, eta seme-alabekiko harremanei eragiten dienean ere, seme-alabak baldin badaude. Alderdi hori indar bereziz azpimarratu dute elkarrizketatuek.

Linterna izugarri handi bat eman zidaten autoaren behealdea begiratzeko nire alabekin irteten nintzen bakoitzean, eta hori kontuan hartuta inoiz ez zela gurekin etortzen. Mehatxatuta eta eskoltekin zaudenean hori gertatzen da, ez zarela familiarekin irteten. Nire senarra bakarrik irteten zen beti. Gu ez ginen inoiz berarekin joaten, eta are gutxiago autoan. Familia-bizitza nahiko tristea da inguruabar horientatik. (E5F)

Nire alaba ikastetxera eramateari utzi behar diot, lehen nik eramaten nuen eta... Aisialdian ere ohiturak aldatzen dira, herrian geratu beharrean, beste leku batzuetara joan behar duzu. Eta batez ere, erne egon behar duzu beti, inguruan gertatzen denari adi, paranoiaz edo, norbait zuri begira badago edo beti leku berean ikusten baduzu, ohiko mesfidantza hori, "ea hemengo norbait nigan pentsatzen ari den". (E11MC)

Okerrena da eskoltarekin familian eta gizarte-mailan nola bizi kudeatzea. Adibidez, nire seme-alabak harrituta geratzen ziren etxetik irtetetan eskoltak ez bazeuden. Ume txikiak ziren, ez zuten ondo ulertzen zer egiten zuten han, eta, gainera, ez zuten azalpen gehiegirik eskatu; bakarrik zekiten han zeudela, baina errealitatea da hamar urtez ordu guztietan egon direla beste bi pertsona gehiagorekin, asteburuetan kanpora joaten ginenean izan ezik (eta halaxe egitea erabaki genuen), zenbat eta asteburu gehiagotan hobeto, Euskaditik kanpo turismoa behartuta egiteko. (E8PJ)

4.2.3.2. Mehatxatutako pertsona laneratzeko zailtasunak

No hace falta explicar por qué se ha optado por dedicar un apartado especial a las dificultades y renuncias. Azaldu beharrik ez dago zergatik utzi ditugun atal berezi baterako, informatzaileek, bizitza mehatxatuta eta eskolta edukitzegatik, beren lanbidean izan zituzten zailtasunak eta galerak. Jarraian ematen diren testigantzetan, bi pertsonak lan egonkorra izateari uko egin behar izan ziotela azaltzen dute, ez eskoltek ez enplegatzailerik ezin zutelako haien segurtasuna bermatu. Lehenengo kasuan, lanpostuaren izaera bereziagatik, eta bigarrean, lanpostuaren kokalekuagatik.

Lana aurkitu nuen TAOren kontrolatzaile gisa. Abenduan utzi behar izan nuen, finkoa nintzela esan eta hamabost egunera. Udan hasi nintzen baja bat estaltzeko, eta pertsona horri desgaitasuna eman ziotenez, ni haren ordeztuko nintzen. Abenduaren 10ean edo 15ean esan zidaten desgaitasuna lortzeko zorian zegoela, eta urtarrilerako ni finko gisa hasiko nintzela. Hori gertatu eta bost egunera alderditik deitu zidaten (bilera bat izan nuen alderdiko eta Guardia Zibileko kideekin) ETAren zerrenda batean nengoela esateko. Lehenago ere agertu nintzen lauzpabost zerrendatan, eta haietan nire izena, abizenak, helbidea eta telefonoa agertu ziren, besterik ez. Baina zerrenda horretan segimendua oso sakona zen. Beraz, ez zaituzte behartzen, aholkatu egiten dizute... Guztiz bateraezina dira lana eta segurtasuna. Honela esan zidaten: "Kontua da muturra daukazula beti auto baten aurrean sartuta". Eta horregatik, lana utzi behar izan nuen. Lan finkoa edukitzeko aukera galdu nuen. (E7CEM)

Lan egiteari utzi zion, ez zen bere lantokira itzuli, esan ziotelako ez zirela gai bere segurtasuna bermatzeko. Etxera bidali zuten. Bonba-mehatxu bat egon zen nire senarraren lantokian (itsas portuko kontrol-dorrean). Lanean ari ziren han. Nire senarraz gain, ondoko herri bateko zinegotzi baten senarra zegoen. Haiengatik, tokia hustu zuten. Garai hartan portuan obrak egiten ari ziren eta edonor sar zitekeen txalupa batean. (...) Aurrerago jakin zen ETako komando bateko kide batek bazekiela atearan kodea zein zen (...). Ezin duzu segurtasuna mantendu, ezinezkoa da. Etxera bidali zuten txostenak egitera. (E14F)

Hurrengo testigantzan aipagarriena da unibertsitateko irakasleak babesteko zailtasuna; haien mugimenduak aurrez ikus daitezke eta gainera, publikoak dira.

Ordezko irakasleak kontratatu behar izan ziren, haien eskolak osatzeko edo eskolak haien ordeztu emateko. Eta praktikan horrela gertatu zen. Unibertsitateko irakasle bat baino helburu seguruagorik ez dago; denek dakite non ematen dituen eskolak, zein gelatan, zein ordutan eta zein egunetan. Hori saihesteko modua ordezko irakasle bat jartzea zen, eta hori kontu handiz egin behar zen, erdi ezkutuan, inork ez jakiteko zein irakasle ordeztuko ziren... Egia da askatasuna eman zitzaiela beren burua babesteko eta beren segurtasun pertsonala zuzenean kudeatzeko. (E12PU)

Gure laguntzaile guztiek ez zioten lanpostuari uko egin behar izan. Haietako batzuek, zailtasunak gorabehera, beren lan-jarduerarekin jarraitu ahal izan zuten, eskolta bidezko babes-sistemak ezartzen dituen baldintza berezietara egokituta. Garrantzitsua iruditzen zaigu hemen aipatzea terrorismoaren mehatxuaren pean zeuden kolektibo bi: enpresaburuak eta hedabideak. Elkarrizketatuek azaldu dute konpromisoak eta sinesmenak bultzatu zituztela lan-jarduerarekin jarraitzera, oztopoak egon baziren ere.

Arazo handia izan zen nire lan ordutegietan eragina eduki zuela. Normalean zazpitan sartzen nintzen. Esan zidaten "Amaitu dira ordutegi finkoak". Lehenengo arazoa da ordutegiak hankaz gora daudela eta, beraz, ezin duzula plangintzarik egin. Bigarren arazoa da ertzainak etortzen zitzaizkidala eta esaten zidatela "Zein da datorren asterako plana?" Eta nik esaten nuen guztia idazten zuten, baina ohartarazten nien: "eta orain ezabatu nahi duzun guztia, beste gauza batzuk egongo direlako eta hau guztia aldatu behar izango da". Gauzak sortzen zirelako etengabe: "Aizu, premiazko bilera bat dago, Bilbora joan behar dugu lehenbailehen Confebasken istilu bat dagoelako, kontseilariak deitu digu eta...". Horrelako istorioak. (E2EMP)

Kazetaritza demokrazia baten oinarrietako bat da, askatasuna, giza eskubideak eta hauteskundeak bezala. Adierazpen askatasuna oso garrantzitsua da, horretan sinesten dugu, eta horregatik jarraitzen dut hainbeste urtez kazetaritza. ETari ez zitzaion besteon iritzia gustatzen eta talde terrorista bezala, adierazpen-askatasunaren burua ebaki nahi zuen (...). Adierazpen-askatasuna onartzen ez dutenak pertsona arriskutsuak dira, eta horregatik, su eta gar defendatu behar dugu transmisio-uhalek hori... guk ez dugulako albiste izan behar (sarritan albisteak izan gara baina ez gure erruagatik, terroristen erruagatik baizik); aitzitik, transmisio-uhala baino ez gara, boterearen, alderdi politikoen eta iritzi publikoaren artean. (E15P)

4.2.3.3. Aurrera egiten laguntzen duten elementuak, familia eta lagunak (irabazitakoak nahiz galdutakoak)

ETAren mehatxuaren ondoriozko jazarpenari eta intimidazioari aurre egiteko, gure elkarrizketatuek beren harreman pertsonal guztiak jarri behar izan zituzten jokoan (familia, lagunak, lan-ingurua...), egoera arbitrarioa, eta, noiz edo noiz kronifikatua jasaten lagunduko zuten erresilientzia-elementu gisa. Denek ez zuten lortu, ordea; izan ere, hemen deskribatzen diren muturreko egoeretan, pertsonen erantzunak, hainbat arrazoi eta baldintza direla eta, desberdinak izaten dira.

Gertuko familiaren erreakzioa positiboa izan zen. Zaila da horrelako bizimodu bat zure familiak ulertzen edo laguntzen ez badizu, azken finean, babesten ez bazaitu. Nik, zorionez, familiaren laguntza izan nuen beti. Badakit haiek ere nire jarraibide eta jokamolde berdinak bete behar zituztela eta, beraz, jatorrian nirea zen zerbait hartu behar izan zuten beren gain. Nik, alde horretatik, gauza positiboak baino ezin ditut esan. Ezagutzen ditudan beste pertsona batzuek ez dute zorte onik izan, txarto pasatu dute eta arazo handiak izan dituzte familia harremanetan, bikotekidearekin edo seme-alabekin. Familia apur bat zabalagoan (zenbat eta zabalagoa, gero eta konplexuagoa) hurbiltasuna galtzen da eta ulermen-maila eta kidesun politikoa ere aldatzen dira. Konturatzen zara jendea urrundu egiten dela, isiltasunak daudela eta elkarrizketa batzuk amaitzeko presa ere bai, beno, hori horrela izan da. (E12PU)

Neurri batean, nire egoera barneratu dut, konpromiso pertsonala neukalako... Zoritxarrez, badakit jende askori mehatxuek eta atentatuek bizitza hondatu zirela. Nire kasuan, horrek guztiak nire idealak berretsi zituen, nire aitaren idealak, berak erbestera behar izan zuen... Familiak, neba-arrebek, aitak... eman didate indarra, familia konprometitua izan da, gauza batean edo bestean, baina beti egon da konpromisoren bat, herri hau maite dugulako. Ez nuen uste nire aurkako atentaturen bat egingo zutenik, baina barneratuta neukan, atentatuaren aurretik eta ondoren, gertatu ahal zitzaizkidan. (E15P)

Interesgarria iruditzen zaigu ikerketa-lan honetarako egin genuen elkarrizketa batean gertatu zen gorabehera hau jasotzea. Une zehatz batean, elkarrizketatu baten alaba etxera heldu eta naturaltasunez sartu zen elkarrizketan, eta gure informatzaileak emandako datu bati beste zerbait erantsi zion.

Batez ere, eguneroko bizimoduari eragiten dio. Askok. Neba-arreben artean ere tirabirak egoten ziren. Ni, adibidez, inoiz ez nintzen izan nire amaren alderdiaren aldekoa, baina bakoitzak nahi duen moduan pentsatzeko eskubidea defendatu dut beti. Nire neba-arreba batzuen iritziak, utzi behar zuen. "Utz ezazu, familian arazo asko sortzen ari da eta". Bakoitzak nahi duena egiteko eskubidea defendatzen dut. Tirabirak zeuden, gehiago ez. (E9CEM)

Lehenago azpimarratu da gure elkarrizketatu batek erabiltzen zuen erresilientzia-estrategia: egoera eta baldintza berriak zerbait arrunt gisa mantentzea, edo, behintzat, ETAren mehatxua agertu aurretik zegoen egoeraren antzera jarraitzea, ahalik eta antzekoen behintzat. Horrela, familia mehatxu-egoeraren ondoriozko

antsietatetik urrun mantentzeko, pertsona batzuek familiako kideekin gezurretan aritu behar izan zuten, haiak babesteko.

Zure bizitza ez aldatzea nahi duzu. Badakizu zerbait alda daitekeela. Itxurak egiten saiatzen zara, ezer gertatu ez balitz bezala. Etxean ere bai. Ni amarekin bizi nintzen, biok bakarrik, eta lehenengoa zen bera babestea, inork ez molestatzea, inork ezer ez egitea, ez probokatzea... zure bizitza da, eta pertsona horren bizitza ere bai, hori denok dugu seme-alabekin, gurasoekin, amarekin, neba-arrebeekin, bikotekidearekin edo dena delakoarekin (...). Arazoak hasten dira, adibidez, kuadrillan –“zu bai, baina bera ez” (eskoltagatik)–. “Jainko maitea! Baina nola joango naiz edozein lekutara, esaten badidate berarekin ezin dudala!”. Ba, azkenean edozer asmatu eta ez zara joaten. Hau esaten duzu: “Aizu, ez daukat gogorik” edo “Amarekin geratuko naiz”. Dena gezurra. Amari beste gezur bat esaten diozu. Beti zaude gezurretan, batzuei eta besteei. Ez duzu nahi zure bizitzan hausturak egotea. Nahi duzu dena lehen bezala izatea, baina konturatzen zara ez dela horrela. Babesteko, gezurretan aritzen zara. Amari –“Ez zoaz kalera?”– “Ez, ez daukat gogorik”. Nola joango naiz ez badute nahi honekin joatea? (eskolta). (E1CEM).

Jaso ditugun testigantza batzuek senideen erreakzioa ekartzen dute gogora, senide maiteei eskolta jarri zitzaiela jakitean. Hasieran lasaitasun-sentsazioa zegoen mehatxatutako pertsona babestuta zegoela jakiteagatik, baina epe luzera edo ertainera larritasuna eta kezka senideen bizitzetan ere sartzen dira.

Ea nire gurasoek sufritu zuen? Bai, esan diezazuket nahiko sufritu dutela. Nire ama hil egin zen, izututa ez, baina beldurrez bai. Etxetik irtetean beldur nintzen. Eta nire aitak arnasa hartu zuela uste dut, beno, biek hartu zuten arnasa eskolta jarri zidatenean. Eskolta jarri aurretik nik hiru eraso jaso nituen (...) Etxetik irteten nintzen bakoitzean, nahiz eta goizaldeko hiruretan itzuli, amari esan behar nion etxean nengoela eta hori hogeita hamar urte baino gehiago neuzkala kontuan hartuta. Bestela, ezin zuen lorik egin; zain egoten zen. Niri eskolta jartzea askapena izan zen berarentzat. Niretzat eskolta zerbait murriztailea izan zen. Nire bizitza, berez, bazegoen murriztuta, eta eskoltak mugatzen ditu askatasunez egingo zenituzkeen gauza asko. Baina nire gurasoentzat lasaigarria izan zen. (E7CEM)

Gainera, eskolta jarri ziotenean kostatu egin zitzaion esatea “begira, eskolta jarriko didate”, ea nik zer esaten nuen. Eta horrek... bihotzondoko bat edo eman zidan, eta esan nuen “hau oso serioa da”. Baina neurri batean, eskertu egin nuen, azkenean lagungarria da eskolta berarekin ibiltzea. (E5F)

Etxea utzi behar izan ez banu, ez nion ezer esango familiari. Hori ezkutatu egingo nuen. Garai hartan nire ama ez zen Bilbon bizi, baina eragin handia eduki zuen berarengan. Kosta ahala kosta eskatzen zidan lehiazeko eta Madrilera joateko. Eta nik ez nuen nahi, Madril ez zaidalako gustatzen. Bilbotar sentitzen naiz. (...) Aldi batez behintzat ezkutatuko nuen, badakidalako berak oso txarto pasatu nuela. Familiar gauza horiek kezka handia sortzen dute, baina ez nien zehaztasunik eman ETArean komandoek niri buruz zeukaten informazioaren inguruan. (E3PJ)

Manifestazioa zegoenean, nire etxe ondoan amaitzen zen. Paskinak irakurri dituzte, harriak bota dituzte gure leihoen aurka, eskailerako hormak paperez eta dianaz bete dituzte, etxebizitzan sartzeko hormak ere margotu dituzte (...). Ni saiatzen nintzen hori guztia estaltzen. Behin, nire alaba nagusiaren laguntzarekin, eskaileratik gure ateraino zeuden paper guztiak kendu genituen. Atzetik alaba txikia zetorren eta dena kentzeko denborarik ez geneukanez (kafe bat hartzen egon ginen) zabor-poltsa batean sartu genuen dena. Baina bera ez da inozoa, eta ateetan zeloan aztarnak ikusi zituen eta esan zuen “hemen zerbait dago”. Zakarrontzira joan eta hau esan zuen “zerbait ezkututzen didazue”. Bere sentsibilitatea oso kaltetuta zegoen. Ni ere hasieran nahiko indartsua nintzen baina azkenean beldur handia izaten duzu. (E5F)

Jaso ditugun beste lekukotasun batzuetan, sostengu esplizituaren balioa nabarmentzen da, eta mehatxatutako pertsonen sostengu horrek eman zien indarra.

Hasieran, gizartea ez nuen oso sentsibilizatuta ikusten geure egoerarekin; gero bai, geroz eta gehiago (...) Baina hasierako urteak oso latzak izan ziren, eta bakardadea oso handia. Are gehiago, askotan ematen zuen traban geundela, ez pentsa. Zeren, jakina, zure arazoa planteatzen zenien eta erantzuna zaila zen...; primeran, BAK-Gesto por la Paz eta horrelako ekimenak sortu zirenetik aurrera... batez ere gazteen aldetik, zeren gero eta konpromiso handiagoa hartzen hasi baitziren; esate baterako, Aldaiaren aferarekin oso argia izan zen, gazte-olde ikaragarri bat eta ekimen mordo bat han eta hemen... (E2EMP)

Egia esanda, zorte handia izan dut lagunekin, oso lagun handiak izan ditut eta. Bila etortzen zitzaizkidan etxera, jaso egiten ninduten..., asko kezkatzen ziren ni han egoteaz. Nitaz gogoratzen ziren; zeren, nik esan ohi dudanez, askotan kontua ez baitzen ez zenuela atera nahi, baizik eta inguruko jendearengatik izaten zen, deserosoa delako. Eta, orduan, urrundu egiten dira zugandik. Bizkartzainekin kontua zailagoa da, konplexuagoa. Baina zortea izan dut, lagun artean-eta ulertu egin baitute egoera. (E7CEM)

4.2.3.4. Jazarpenak gizartean duen ondorioa: eskolta duen pertsonaren estigmatizazioa

Erasoen ondorio pertsonal eta familiakoez gain, eta eskoltaren bitartez babesa bilatzeaz gain, ezin dugu aipatu gabe utzi fenomeno honen alderdi soziala. Jazarpenaren beste ondorio bat da pertsona bat seinalatzea (hori agerian geratzen da mehatxuzko pintada eta pankartetan), hau da, mehatxua pertsona bakar bati egitea, eta, horren ondorioz, pertsona horren estigmatizazioa bere auzoan bertan. Beste azterlan batzuetan adierazi den bezala, bazterkeria moralaren prozesu bat gertatzen da¹⁰. Ezezagunek seinalatutako pertsona gainerakoengandik bereizita geratzen da, bere izenarekin eta salaketa zehatz batekin. Eskolta jartzeak (horrek eduki zituen abantailak alde batera utzita) ez zuen askorik lagundu; aitzitik, auzokideen aurrean gero eta nabarmenagoa zen pertsona mehatxatu gisa bizi zuen egoera, eta horrek agerian uzten zuen ETaren jomugan zegoela.

Fenomeno hau guztia 11 urtez ageri-agerikoa da, eta gainera psikologikoki prestatuta egon behar duzu, honek guztiak psikologian ere eragina duelako, arraro sentitzen zarelako. Eta ez zu arraroa zarelako, baizik eta estigma baten modukoa da, egotzi dizuten zerbait, besteon aurrean arraro sentiarazten zaituena. Horrek deserosotasun handia sortzen dizu beti joan-etorrietan, kalean, erosketak egiten, ekitaldi sozialetan... Beti-beti egoten zara beste bi pertsonarekin eta bidea errazten dizute, lekuetara heldu aurretik ohartarazten dizute, etxetik noiz irten behar duzun esaten dizute, zure auzokideak ez ezik, zure senideak ere ezagutzen dituzte, zure kaletik pasatzen direnak ezagutzen dituzte eta haiek ere ezagunak dira. Hau da, helburu ezin hobeto seinalatua eta ezaguna zara. Pregoilariak bezala, "honakoa edo halakoa dator" esaten zutenean. Hori oso deserosoa da. Pertsona bitxia zara (...) eta egiaztatzen duzu ez zarela aske, pertsona seinalatua zarela, ez diot pertsona kutsatua, baina bai pertsona berezia, zentzu txarrean, noski. (E12PU)

Gure elkarrizketatuek askotan adierazi dute, beren iritziz, elkartasun-gabezia egon zela kide, auzokide edo lankide batzuen artean. Nolanahi ere, gertaera kezkarriekin jardueri uko egiteari lotutakoak dira, hain zuzen ere, mehatxatuta egon aurretik normaltasunez egiten zituzten eta gero, eskolta izanda, ingurukoek ez ulertzeagatik egin ezin izan zituzten gauzei. Kasuren batean, "hutsunea" enfrontamendu ideologikoak sortu zuen (eta beraz, jokabide horiek borondatez sendotu egiten dute jazarpena), eta, beste batzuetan, ulertezintasuna, gure informatzaileen iritziz, beldurragatik eta mehatxatutako pertsonen errealitate estresagarriaren barruan egon nahi ez izateagatik etorri zen. Bigarren erreakzio horiek mingarriagoak izan ziren, ezustekoak izan zirelako.

Pertsona batzuek ez dute gehiago hitz egin nirekin. Auzokideen artean, bik utzi zioten nirekin hitz egiteari. Seme-alabekin gauza pila bat egin ditugu pertsona horiekin. Etxe horiek eraiki zirenetik bizi izan garelako hor. Orduan gazteak ginen eta umeak elkarrekin hasiz joan ziren. Elkarrekin irteten ginen denok, jaietan, mozorrotuta... eta elkarrekin bazkaltzera joaten ginen txokora, lasterketetan ... eta bat-batean ez zaituzte agurtzen berriro. A zer gauzak, ezta? Nik neuk ez dut ulertzen. Baina agurtzen ez zaituen bigarren edo hirugarren aldian, begiratu ere ez dizula egiten ikusten duzunean, ez zaituela agurtzen eta atea ixten dizula ikusten duzunean... Horrelakoetan esaten duzu, "tira, horrela ez". Oraindik ere ulertezina iruditzen zait. (E5F)

Eskolta eduki beharrak daukan ondorioz txarrean da zure askatasuna mugatuta dagoela. Pertsona batzuk ez zaizkit hurbildu beldur zirelako. Gogorrena zen katekista nintzela eliza batean. Adinekoentzako katekesi bat geneukan eta urteak ziren katekesira joaten ginela, diapositibak jarri eta askariak egiten genituen... Auzoko adinekoak biltzen genituen. Ni beste aretoa batean egoten nintzen eta eskoltak eliza barruan, azken lerroan. Ez ziren sartzen. Egun batean katekesiaren arduraduna etorri zitzaidan eta hau esan zidan: "Begira, kontua da adineko pertsona hauek beldurra eduki dezaketela. Eta nik hau esan nion: "Ba al dakite ba zein diren?" Zuk ez badiezu esaten zein diren atzean eserita dauden bi horiek, haiek ez dute jakingo. Ez dute zertan jakin arma daukatela, ez delako ikusten". Eta erantzun zidan: "bai, baina...". Eta orduan nik esan nion: "ondo da, ez nator berriro eta kito". Hori izan zen gogorrena. (E9CEM)

¹⁰ Susan Opatowk sortu duen bazterkeria moralaren teoriak azaltzen du kolektibo batek nola uzten duen herritarren talde bat "justizia-eremutik" kanpo. Bazterketa horrek ekar dezake baztertutako pertsonak indarkeria-erasoen helburu potentzialak izatea. Teoria hori ETaren indarkeriaren biktimen kasuari aplikatu zitzaion lan honetan: Marin-Peña, J., Opatow, S. eta Rodríguez-Carballeira, A. "Amenazados y víctimas del entramado de ETA en Euskadi: un estudio desde la teoría de la exclusión moral", *Revista de psicología social*, 26:2, 2011.

Reiki egiten hasi nintzen. Oso gustura nengoen Reiki egiten, txangoak egiten genituen. Egun batean txango bat egin genuen eta oso-oso ondo. Eskoltek bateraino eraman ninduten. Txangoa egin genuen eta gero argazkia egin genuen arduradunarekin, txangoaren antolatzailearekin, eta hau esan zidan: - "Aizu, begira, hizketan egon gara eta beste pertsona batzuek ere esan didate: hurrengoan zu bai, baina haiek ez". - "Baina ezin dut!" (...) Ba pikutara! Ez zait normala iruditzen (horrela gertatu zitzaidan) herrikoan lan egiten duenak (ahizpa bat eduki du espetxean) ni bere tabernatik botatzea. Baina askoz ere desberdinagoa eta ezohikoagoa da bakearekin eta askatasunarekin eredia eman nahi duen pertsona batek, eta bere kideek, gero praktikan ez onartzea egoera kritikoan dagoen norbait. Eta hori guztia herrian bertan. Berehala utzi nion joateari. (E1CEM)

Jabekideen erkidegoan ez zeuden gustura nirekin. Egunero bi pertsonak txekeatzen dutelako; han daude eta jendea irteten da, bakoitza bere orduan, eta zuk ordutegiak aldatu behar dituzu eta ikusten dute eskolta bi daudela, eta... zergatik daude bi eskolta? Berehala, gizakiaren jakin-minagatik, jendeak galdetzen du "Nor bizi da hemen? Politikari bat?". Pertsona hori nor den jakin arte. Auzokide batek ere ez zidan zuzenean esan, baina nolabaiteko mesfidantza sortzen da eta ihes egiten dizutela nabaritzen duzu... Iggogailuan ez dute esaten ezetz, ez dutela zurekin igo nahi, baina esaten dute "nik bestea hartuko dut". Hori bai gertatzen dela behin baino gehiagotan. Nik ulertzen nuen. Neurri batean, pertsona kutsatu gisa ikusten zaituzte. ETAk akabatu nahi du eta horrek ukitu ahal gaitu. (E3PJ)

4.2.3.5. Eskolta nahikoa ez denean. Mehatxua gauzatzea, hala eta guztiz ere

Eskolta-operatiboek disuasio lan handia egin zuten, ETAk atentatua egin nahi zuenean hori ekiditea zaila zen arren, ikerketa-lan honetarako elkarrizketatuek adierazi duten bezala. Eta horren froga da informatzaile batzuek atentatua izan zutela, eta gehienak gertatu ziren eskolta zeukatenean. Hemen jasotzen ditugun lehenengo bi testigantzetan ohiko bizitokiaren aurkako atentatuaren berri ematen da. Ekintza horien helburua etxeari ahalik eta kalte gehien eragitea izan zen, une hartan etxean zeuden pertsonak zauritu edo hiltzea baztertu gabe.

Lau kiloko lehergailu bat jarri zidaten, eta etxea suntsitu zidaten. Hori ikaragarria izan zen, ikaragarria. Ni ez nengoen etxean egun hartan, Madrilen nengoen, baina bazeuden nire seme-alabetako bi. Zorionez, desagertu zen logelan (logela hartan horrelako zatitxoak geratu ziren) nire semeetako batek, Valentzian bizi denak, lo egiten zuen, eta bost egun lehenago joan zen Aste Santuko oporrak zirelako; joan berria zen. Zorionez ez zegoen bertan. Baina beno, gertaera hori ikaragarria izan zen, denbora luzean egon zirelako pisua konpontzen, apiriletik abendura, lehergailua jarri zutenetik etxea berriro eman zidaten arte. Alokutatuko pisu batera joan behar izan nuen. Eusko Jaurjaritzak ordaindu zidan alokairua. (E9CEM)

2001ean etxean eraso egin ziguten. 22:15ak aldera, nire semea afaltzen ari zen. Sukaldera sartu nintzen eta harraskara nindoala, lehertu egin zen, leherketa bat izan zen eta dena sutan zegoen. Begira, berogailua izan zela pentsatu nuen, noski, berogailua leiho ondoan dagoelako. Bururatu ere ez zitzaidan egin... Molotov koktelak ziren, bost bota zizkiguten eta hiru sukaldera sartu ziren. Nire semeari oinak erre zitzaizkion. Ura botatzen hasi nintzen aurkitu nuen lehenengo gauzarekin, lanbasaren ontziarekin. Zenbat eta ur gehiago bota, gero eta su gehiago, azaldu zidan Ertzaintzak, gelagatik, azido klorhidrikoagatik... Egin behar dena da estali, oxigenoa kendu (...). Geroago, 2005ean, berriro gertatu zen. Ni ohean nengoen eta senarra logelan sartu zenean, bat-batean leherketa bat entzun zen eta logela guztia argitu egin zen. Nire senarrak esan zidan "joan kalera". Korrika joan ginen. Ez genekien sua non zegoen, ezta nondik zetorren ere. Orduan, kalean denak su hartu zuen. Guk sukaldeko horman zulo bat daukagu butano botilak gordetzeko. Koktelak butano-bonbonen aurka bota zituzten. Gero Ertzaintzak esan zidan oso zaila dela butano-bonbona batek su hartzea Molotov koktelengatik. Baina, beno, haiek oso asmo txarrez bota zituzten. (...) Eraso gehiago egon ziren gure aurka, 2009an, baina orduan atxilotu egin zituzten. Molotov koktelekin zetozen eta atxilotu egin zituzten. Saiakuntza bakarrik izan zen. Atestatua egin zen eta baita epaiketa ere, Auzitegi Nazionalan. Talde horretako bik espetxe zigorra jaso zuten. (E14F)

Beste testigantza batzuetan hitz egiten da hiltzeko helburua duten lehergailuei buruz. Atentatu horien helburuak eskoltek babestuta zeuden; hala ere, ETAk hiltzeko asmoarekin jarraitzen zuen. ETAk hiltzeko helburua bete ez bazuen ere, zoritxarrez, biktimek zauri larriak eta iraunkorrak jasan zituzten.

Aurreko egunean emaztea eta biok atzerrira joan ginen enpresaren nazioarteko biltzar batera. Nirekin lan egiten zuen lehengusu bati hau esan nion: "ez badizu axola, begiratu nire autoaren olioia nola dagoen, bi egunez kanpoan egongo naiz eta". Egun horretan, behera jaitsi eta nire autoa martxan jarri

zuen, atzera egin eta orduan eztanda egin zuen nire eta emaztearen aurka jarritako lehergailuak. Orain hanka bi moztuta dauzka. (E2EMP)

Atentatuaren ondoren ebakuntza egin zidaten eta esnatu nintzenean, nire ohe ondoan bi pertsona ikusi nituen, ETak hildako kideen alargunak ziren, Maixabel Lasa eta Mari Paz Artolazabal. Biak negarrez zeuden. Nik esan nien “Zergatik egiten duzue negar? Bizirik nago eta. Ez duzue niregatik zertan negar egin; zuek bai, ordea, galdu duzue norbait”. Irudi hori grabatuta geratu zitzaidan. Nik txarto dagoen jende asko ezagutu dut, lagun asko hil dizkietenak ... Geroago ETari esan nion: “Okertu egin zarete. Zauriak eragin dizkidazue baina ez didazue mihia moztu, eta ni kazetaria naiz”. Horrela, neure burua berretsi nuen. (E15P)

Amaierarako utzi dugu testigantzarik zirrargarriena. Hiru urtez bera eta bere familia mehatxatuta eta jazarrita egon ondoren, elkarrizketatuaren senarra hil egin zuten. Eskoltarekin bizi izan zen denboraldi batez. Gero eskolta edukitzeari uko egin zion, herrian askatasunez ibili eta auzokideekin hitz egin ahal izateko.

Ez zuen eskoltarik eduki nahi. Intimitatea kentzen diotela esan zuen... Eta uste dut, helburu gisa bazuten, bestela ere hilko zutela nola edo hala. Horrela errazagoa izan zen haientzat. Nire senarrak, eskoltak zeuzkanean, herri barruan ibilbideak aldatzen zituen, baina gero ibilbide berdina egiten zuen beti. Etxerako bidean hil zuten (...). Herriko jendeak izugarri maite zuen nire senarra (beno, egia esan hiltzaileak ere herrikoak ziren). Nire senararentzat udaletxea bere bigarren etxea zen, eta gainera, asko laguntzen zion jendeari. Bere izaeragatik, oso xaloa zen, herriko pertsona bat zen, herriaren alde lan egiten zutenetakoa. Eta horrexegatik nengoen ni horrela, ez nintzen behin eta berriz eskatzera ausartzen. Berak ez zuen utzi nahi. Azkenean auzokideak honela esan zidan: “Orain hil dute, baina orain arte ez diote bizitzen utzi”. Egia da. (E5F)

4.2.3.6. Jasandako antsietatearen kostu saihestezina. Trauma osteko estresa

Jazarpen-estrategien helburua zen pertsonak seinalatzea, jazartzea eta isolatzea, pertsona horien ideologiatik, herritarren ordezkariak izateagatik edo beren lanbidean askatasunez jarduteagatik¹¹. Egoera horiek kroniko bihurtzen ziren askotan eta eraso horiek hilketaren aurreko pausoa izateko aukerak areagotzen zuen ETak mehatxatutako pertsonen beldurra, fenomeno horren analisi psikosozialek azaleratu duten moduan¹². Kasu batzuetan, interesduna bera ez zen ohartzen antsietate-maila handia jasaten ari zela, baina denborak aurrera egin ahala, luzaroan estresaren menpe egoteak jokabide-aldaketak ekarri zituen, osasun-arloko profesionalentzat oso agerikoak, gainera.

Nik beti pentsatu izan dut oso ondo eraman dudala. Eskoltekin hiruzpalau urte neramatzala, nire alderdiaren fundazioak esperimendu bat abiarazi zuen, uste dut. Nire ustez, esperimendu bat baino zerbait gehiago izan zen, baina zoritxarrez, finantzazio nahikorik ez zuen izan. Orain oso modan dagoen gauza bat izan zen, coach izenekoa. Bederatzi hilabetez, hilean behin, jardunaldiak egiten ziren; bagenuen psikologoa, eta coach bat ere bai, batez ere, etengabe estres eta depresio egoeran bizitzen ikasteko, askatzeko eta erlaxatzeko gure tresnak bilatzen ikasteko... Zoritxarrez, ez zen amaitu, dirua amaitu zen lehenago eta dena erdizka geratu zen (...). Bitxienean da nik beti pentsatu izan dudala nahiko ondo eutsi niola egoerari. Biktimaren edo mehatxatuaren estatusa eskatzearen gaia eta hori guztia hasi arte, noski; orduan gogoratzen duzu eta esaten duzu: “Ba, hau, zera, nik ez daukat oso garbi...”. Gainera, aholkatu zidaten: - Arrastoren bat jokabidean? - Ba ez. - Zergatik ez zoaz psikiatra batengana zure egoera aztertzeko? Eta Gizarte Segurantzako batengana joan nintzen. Diagnostikoa trauma osteko estresa izan zen. Bi urte baino gehiago daramat herrira joan gabe, handik urrun, eta hala ere... Gurasoak han dauzkat lurperatuta, eta udala utzi nuenetik, hilobia bisitatzeko ere ez dut indarrik izan. (E7CEM)

2006an, senarrari trauma osteko estresa diagnostikatu zioten, oraindik zinegotzia zela. Biktimen elkarte batean geunden eta psikologoak esan zidan senarrari azterketa bat egin behar zitzaioela. Nabaritzen zen arazo bat zeukala, agerikoa zen. Diagnostikoa egin eta tratamenduan hasi zen. Berak ez zuen nahi baina psikologoak, ezkutuan edo, txostenak egiten zituen (gero ondo etorri zaigu hori, biktima-izaera administrazioan egiaztatzeko). Hiperaktibitatea, jokaera konpultsiboak (gauzak lekuz mugitzen ditu, ia-ia konturatu gabe), oroimen hutsarteak (ahaztu egiten zitzaion osoko bilkuretara edo batzordeetara joatea), hanka geldiezinaren sindromea zuen (lotan daudenean ez dute atsedetik hartzen, ematen du hankak zartako bat ematen duela. Hori dela eta, ez dute atsedetik hartzen, etengabe mugitzen ari direlako), urduri zegoen beti, antsietateaz... Ohikoa izaten da, antza. Ezagutzen

11 Gesto por la Paz, “Violencia de persecución”. Hemen argitaratuta: *Palabras de Paz*, 40 zk., 2000ko iraila, 13. or.

12 Martín-Peña, Javier; *El acoso y la violencia psicológica aplicada por el entramado terrorista en Euskadi: Análisis psicosocial de sus componentes y efectos*, Bartzelonako Unibertsitatean defendatutako doktorego-tesia, 2011ko urtarrila, 44. or.

dugun psikologo militar batek, Bosniatik itzultzean trauma osteko estresa eduki zuen, eta gaia sakon aztertu du. Behin esan zidan nire senarrarena dela ezagutzen duen kasu paradigmatikoenetako bat. Liburuetan jasotakoen antzekoa dela. (E14F)

Mehatxatutako pertsonak ez ezik, seme-alabek ere kostu emozionala ordaindu behar izan zuten batzuetan; antsietatea izan dute eta kanpoko laguntza behar izan dute estualdi hori gainditzeko.

Nire alaba txikiak bi urte zeraman tratamendu psikiatrikoan, oso txarto zegoelako. Bera zen txartoan zegoena; noski, kalera irten eta leku horietan gauzak esaten zizkioten, eta aitaren aurkako mehatxuak ikusten zituen. Berak asko bizi izan zuen... ez dakit... txarto zegoen. Jazarpen hori ikaragarria izan zen eta, gainera, hori guztia familia barruan nola bizi izan genuen; familia-giroa hondatzen joan zen. (E5F)

Gure etxera hirugarren erasoan etorri zirenetako bat (eraso hori saihestu genuen) nire seme gazteenaren laguna zen. Eskolaurretik elkarrekin. Gainera, gure etxetik oso hurbil bizi zen, nire semearen lagun handia zen. Eta txikitan oso mutiko barregarria zen, ni asko gogoratzen naiz berarekin, baina beno... Eta bera gure etxera zetozenen artean zegoen, orduan atxilotu zuten. Nire semeak oso txarto eraman zuen hori. Negarrez hasi zen, egunak eman zituen negarrez. Inoiz ez dut semea horrela ikusi, oso mutil ausarta da... ba ez dakizu zein txarto zegoen. Unibertsitateko eskoletara joateari utzi zion. Dekanoarekin hitz egin nuen eta tutore bat jarri behar izan zioten. (E14F)

4.2.4. Jasandako bidegabekeriaren kontzientzia eta memoria partekatze beharra

Denborak ematen duen ikuspegitik, informatzaileei galdetu diegu eskolta izan duten pertsonak bizi izandako egoeraren inguruan gizarteak, oro har, eduki duen pertzepzioari buruz. Halaber, gogoeta egiteko eskatu diegu, beraien memoria herritarren artean hedatu eta partekatze moduari buruz. Hauek dira helarazitako gogoeta batzuk:

Nire ustez, herritarrek, oro har, badakite ETA zegoela, terrorismoa dagoela, baina hitz hori ez da asko esaten, eta orain gutxiago. Lehen gehiago, baina asko ez (...). Ni oso eszeptikoa naiz erreparazio-egoera horien aurrean; uste dut ezin dela konpondu. Egon litekeen erreparazio bakarra, nolabait esateko, memoria mantentzea litzateke, hau benetan gertatu zela eta euskal gizartearen eragina izan zuela gogoan hartzea, eta gogorarazi behar dela, berriro ez gertatzeko. Gainera, bere garaian fenomeno hau justifikatu edo lagundu zuten edo aurre egin ez zioten gizarte-taldeek, erakunde politikoek edo zibikoek eta pertsonak adierazpen publikoa egin beharko lukete, gertatu zena onartu ez izana oker bat izan zela onartzeko. Hori baino ez diot, barkamena eskatzea ez, baizik eta aitortzea estrategia hari laguntzea eta onartzea akats bat ez ezik, izugarrikeria bat ere izan zela. Hau ez da gertatu eta denbora aurrera doan heinean, zailagoa da gertatzea. Kontuan hartu beharko litzateke eskolako liburu bidez memoria mantentzeko aukera, baita etorkizunean egingo diren agiri edo akordio politikoen bidez ere; adibidez, Estatutua aldatzen bada edo herrialdearen egoera instituzionala aldatzen duen agiriren bat aldatzen bada, hitzetan jasota gera dadila guztia, hori benetan gertatu zela eta ezin daitekeela berriro gertatu gogorarazteko. (E12PU)

Bizitza autoa gidatzea bezalakoa da, aurrera begira ez bazoaz esku biak bolantean ipinita, inoiz ez duzu ondo gidatuko. Hori bai, atzerako ispilu handi bat ez badaukazu, ezin duzu ondo gidatu (...). Nik eskatzen dudana gauza bakarra da ez ahaztea. Historialariei eskatzen diet, haiei testigantzak emanda, jendea gertatu zena kontatzeko; hori baino ez, mendeku hartzeko asmorik gabe. Hori ikasgeletan, unibertsitatean, lagunartean... egin behar dugu, gertaera batzuk noizbehinka gogora ekarri. Kontua ez da gurutzeaz joatea eta nork bere burua zigortzea, ez zait hitz hori ez jarrera hori gustatzen, baizik eta guk geuk badaukagula zer esan. Ezin dugu onartu gertaera haiek justifikatzea, hori akats larria litzateke eta. Horretan oso zorrotzak izan behar dugu, gaitzespenean. Gaitzespenei buruz hitz egiten dugunean, esan nahi dut hauek gaitzestea: ETA, indarkeria, oro har, tortura, GAL... Nik hori guztia gaitzetsi dut. Aldizkari batzuetan egin ditudan portadak direla eta nahigabeak izan ditut. Baina ezin dugu dena berdindu. Urte askotan zama handia eduki dugu hemen, ETA zen zama hori eta hainbeste denbora iraun du babes soziala eta politikoa zuelako. Gogora dezagun, kontu dezagun telebistan, eskoletan, unibertsitatean... helburu bakar batekin: berriro ez gertatzea. Inork ez ditzala berriro pistolak har bere ideiak defendatzeko demokrazian, nahiz eta demokrazia perfektua ez izan. Justizia, erreparazioa eta memoria behar dira. Herrialde bat, memoriarik ez badu, galdu egiten da. (E15P)

Nire iritziz, gizartearen zati handi bat ez da batere sentikorra izan fenomeno honekin. Gertaera horiek normalak balira bezala ikusi dira eta, nire ustez, ez dira bat ere normalak izan. Guztiz anormala zen egoera bat normalizatu behar izan dugu. Zerbait anormala barneratu. Pertsona batzuek pentsatzen

dutena honela adierazten dute: "begira, hor doa hori eskoltarekin eta auto ofizialean". Eta noski, arinkeriaz ikusten dute. VIP bat da. "Barkatu, ez dakizu honek guztiak zer dakarren berekin". Ematen du arazoa zurea baino ez dela, eta, egia esan, komunitate berean gaude, gizarte berean, elkarrekin bizi gara, hiriko arazoak eta auzokideen arteko arazoak partekatzen ditugu, denetarik... Eta, hala ere, nire pertzepzioa zera da, zure arazoa dela uste dute eta "niri ez zait tokatzen"... Horixe da nire pertzepzioa; ez dakit errealia den, baina horrela da. (E3PJ)

Gure elkarrizketatu baten iritziz, ezin dugu ahaztu, ETaren indarkeriari buruz ari garenean, indarkeriaren sorburua (eta legitimotasunik eza) bakarra dela, nahiz eta jazarpen-indarkeria, enpresaburuen estortsioa edo indarkeriaren beste modu batzuk noizbehinka aztertu.

Zerbait espezifiko bezala ikusten dudanez, uste dut indarkeria ez dugula zatitu behar, indarkeria bakarra delako. Indarkeria terminoari izena jartzean, fenomeno bera txikiagotzen ari gara; jazarpen-indarkeria da, lehergailuen indarkeria edo iraultza-zergaren indarkeria da... Ematen du gauza txikiak direla eta ikuspen globala galtzen da. Indarkeria erabiltzen dutenek horrela ikusten dute eta helburuak oso argi dituzte. Horregatik erabiltzen dituzte tresna, jarduketa edo bide espezifikoak egoera bakoitzerako, eta badakite min egiten dutela, eta egin egiten dute. Guk horrela ezin dugu jarraitu, egoerari mesede egiten, indarkeria zerbait orokor bezala tratatu behar dugu (ez dut esan nahi analisi espezifikorik egin behar ez dugunik), baina argi eduki behar dugu indarkeria bakarra dela, forma desberdinak hartzen baditu ere (...). Renaulten aurkako leherketak izan zirenean interes frantsesei buruz hitz egiten zenean bezala. Nola ba interes frantsesak? Renault Espainiako sozietate anonimoa da eta hemengo langileak dauzka. Eta gainera, beste batzuen aurkako atentatuak direla ematen du, interes frantsesak direlako. Ezetz, gure aurkako atentatuak dira. Gertatzen dena da oso joko arriskutsua dela eta gizartean barruraino sartzen dela. (E2EMP)

Beste elkarrizketatu batek adiskidetzearen datua gaineratu zuen, memoria partekatzeko fasearen ondorengo fase gisa, eta bertatik bertara ikusi zuen bi pertsonaren arteko topaketaren adibide hau eman zuen. Pertsona horiek, beste egoera desberdin batean, nekez egongo ziren elkarrekin beren esperientziak trukatzeko.

Kontakizun didaktiko bat behar da. Urte askotan eskolta eduki behar izan zuten pertsonak, behe-solairuan bizi zirelako pertsianak jarri behar izan zituztenak (Molotov koktelak botatzen zizkietelako), etab. Horri buruz hitz egin behar da, gizarteak ezagutu behar du hori (...). Duela gutxi, erakunde-mailako biktimen arteko topaketa batean egon nintzen eta elkarrizketarako hogeitaka talde eratu ziren; talde bakoitzean koordinatzaile bat zegoen eta haietako baten koordinatzaile izateko eskatu zidaten. Talde horretan zazpi kide zeuden, lau galdera egiten zizkiguten eta gure gogoetak jaso behar genituen. Han zeuden EHUko irakasle bat, 70eko hamarkadan ETAk hildako polizia nazional baten alarguna, senar-emazte batzuk (senarra polizia nazionala zen eta lesio iraunkorrak izan zituen ETaren aurkako enfrentamendu armatu batean), bake-elkarte bateko ordezkari bat eta azkenik, ETAk hildako ETako kide baten alarguna. Bilerak ordu eta erdi iraun zuen. Bileraren amaieran, une magikoa bizi izan nuen agur esaterakoan, polizia nazionala eta ETako kidearen alarguna besarkatu eta elkarri musu eman ziotenean. Handik astebetetera polizia nazionalari deitu nion (Galizian bizi da eta hona etorri zen, beldurraren eszenatokira) eta galdetu nion ea zer iruditu zitzaion bilera. Berak hau esan zidan: "besteekin (hitz hori erabili zuen) egon behar nuela jakin izan banu, ez nintzen joango, baina orain ez naiz damutzen". Hemen, hogeita hamar urtez polarizazioa eta lubakia elikatu ditugu. Gero, pertsona horiek elkar ezagutzen dutenean, beldurra, mamuak eta aurreiritziak desagertzen dira edo desagertuz doaz. (E4FP)

5. Antzeman diren giza eskubideen urraketen kalifikazioa

ETAren mehatxuaren menpe bizi eta eskolta edukitzera behartuta egon ziren pertsonen egoera ez dagokio gizarte demokratiko bati, eta, gainera, anomalia maltzurra izan zen, pertsonen oinarrizko eskubide ugari urratu zituelako, estatu- nahiz nazioarte-mailako antolamendu juridiko demokratiko guztietan eskubide ukaezinak eta besterezinak direnak. Jarraian, antzemandako urraketak aztertuko ditugu, eta zehazki urrututako eskubidea izendatuko dugu.

Soil-soilik ideologia jakin batzuk jendaurrean defendatzeagatik, lanbide baten jardura askeagatik edo herritarren ordezkari izateko hautatua izateagatik mota desberdinetako mehatxu eta erasoen bidez intimidazioaren helburu izateak ordenamendu juridikoko gorengo baloreak urratzen ditu, hala nola, **nortasunaren garapen askea**¹³, eta zehazki, **ideologia-, kontzientzia- edo pentsamendu-askatasuna eta**¹⁴ **adierazpen-askatasuna**¹⁵.

Lehenago eman ditugun testigantzetan ikus daitekeenez, batzuetan jazarpenarekin batera erasoak egoten ziren, eta, nolahi ere, praktika horiek luzaro irauteak (kronifikazioa) kalte emozionala eragin zuen, hau da, estres iraunkorra edo trauma osteko estresa. Mehatxuak atentatu bihurtu zirenean, zauri konponezinak gertatu ziren, eta, batzuetan, heriotza ere bai. Ildo horretatik, **pertsonen integritate fisiko eta moralerako eskubidea**¹⁶ urratu zen eta, kasu larrietan, **bizitzarako eskubidea**¹⁷ ere bai.

Eskolta eduki beharraren ondoriozko muga eta galerei dagokienez, eman diren testigantzetan argi eta garbi ikusten da **askatasun eta segurtasunerako eskubideari**¹⁸ eragiten diola, gizarte demokratiko batean inori ezin zaiolako askatasuna kendu, legeak ezarritako kasuetan izan ezik. Hau da, Estatuak baino ezin du askatasuna murriztu, eta legeak ezarritako kasuetan. Hemen aztertzen ari garen kasuetan murriztapen hori legeaz kanpo eta modu arbitrarioan ezarri zen. Bizitza babesteko eskolta operatibo baten menpe egoteak berekin dakartzan murriztapenen artean dago **joan-etorrietarako askatasunaren** murriztapena. Beste kasu batzuetan, egiaztatu dugun moduan, babestutako pertsonaren integritatea bermatzeko, helbidez aldatzeko aholkatu zitzaion eta beraz, **bizilekua askatasunez aukeratzeko eskubidea**¹⁹ urratu zen.

Eskolta eduki behar izan zuten mehatxatutako pertsonak lan-merkatuan sartzeko izan zituzten zailtasunak (testigantzetan jaso ditugunak) oinarrizko eskubide baten urraketa dira: **lanerako eskubidea**²⁰ eta **lanbidea edo ogibidea askatasunez aukeratzeko eskubidea**. Ikusi dugu zenbait pertsonari lanbide zehatz batean aritzeagatik bakarrik eraso egin zietela, eta, beraz, lanerako eskubidearen bigarren alde hori (**lanbidea edo ogibidea askatasunez aukeratzeko eskubidea**) bereziki urratu zen.

13 Espainiako Konstituzioaren (EK)10. artikulua jasotzen du. Aipatzeko modukoa da Nazio Batuen Asanblada Orokorraren 1981eko azaroaren 25eko Adierazpenean egiten den printzipio horren aintzatespena, erlijio eta sinesmenak direla eta sortzen diren bazterkeria- eta intolerantzia-mota guztien desagerpenari buruzkoa. 1.2 artikuluan hau ezartzen da: "Ezin izango da inor behartu, bere aukerako erlijio edo sinesmena edukitzeko askatasuna murrizteraino".

14 Aipatu beharrik ez dago printzipio hori oinarrizkoa edo funtsezkoa dela edozein estatu demokratikotan. Printzipio hori honako hauetan jasotzen da: Espainiako Konstituzioaren 16. artikulua, Giza Eskubideen Europako Hitzarmenaren (GEEH) 9. artikulua, Europar Batasunaren Oinarrizko Eskubideen Gutuna (Nizako Gutuna) eta 1976ko martxoaren 23ko Eskubide Zibil eta Politikoen Nazioarteko Itunaren (EZPNI) 18. artikulua.

15 Aurreko eskubidearekin bezalaxe, hainbat testuk jasotzen dute eta ezinbestekoa da zaintzea. Espainiako Konstituzioaren 20. artikulua, GEEHren 10. artikulua, Nizako Gutunaren 11. artikulua, EZPNIren 19. artikulua.

16 Egonkortasun emozionalari edo osasun psikologikoari eragitea integritate moralerako eskubidea oztopatzea da. Izan ere, pertsonen bizitzarako eta integritate fisiko eta moralerako eskubidea da Espainiako Konstituzioaren II. kapituluko lehenengo atalean (*Oinarrizko eskubideak eta askatasun publikoak*) jasotzen den lehenengoa, 15. artikuluan. Nizako Gutunaren 3. artikuluan ere jasota dago.

17 Espainiako Konstituzio Auzitegiak zein Giza Eskubideen Europako Auzitegiak hierarkia bat ezartzeari uko egin diote Giza Eskubideen aitortzari dagokionez; izan ere, horiek guztiek maila bera dute askatasun publikoan ohiko egikaritzean eta, ordenamendu juridikoaren balio gorena diren aldetik, estu lotuta daude pertsonaren duintasun-printzipioarekin (EKren 10. artikulua). Hala ere, aurrekoa horrela den arren, bizitzeko eta integritate fisiko eta moralerako eskubideak betekizun ontologikoa dira eta hori gabe gainerako eskubideak ezin dira existitu. Bizitzarako eskubidea GEEHren 2. artikuluan, Nizako Gutunaren 2. artikuluan, eta EZPNIren 6. artikuluan jasotzen da.

18 Espainiako Konstituzioaren 17. artikulua, Giza Eskubideen Deklarazio Unibertsalaren (GEDU) 3. artikulua, GEEHren 5. artikulua, Nizako Gutunaren 6. artikulua eta EZPNIren 9. artikulua.

19 Espainiako Konstituzioaren 17. artikulua, Giza Eskubideen Deklarazio Unibertsalaren (GEDU) 3. artikulua, GEEHren 5. artikulua, Nizako Gutunaren 6. artikulua eta EZPNIren 9. artikulua.

20 Bizilekua askatasunez aukeratzeko eta joan-etorrietarako eskubidea honako hauetan jasotzen da: Espainiako Konstituzioaren 17. artikulua, GEEHren 4. zenbakiko protokoloaren 2. artikulua, Nizako Gutunaren 45. artikulua eta EZPNIren 12. artikulua. Berriz esan behar da: pertsonen oinarrizko eskubide hau Estatuak besterik ezin du mugatu, eta legeak ezarritako arrazoiengatik.

Euskadin pertsona asko hautetsiak izateagatik (udaleko, foruetako, EAeko edo estatuko kargu hautetsia) egon ziren mehatxatuta. Herritarrek sufragio unibertsal eta zuzenez hautatu dituzten pertsonak mehatxatzea eta jazartzea, zuzenean edo ordezkarien bidez, legez kontrako oztopoa jartzea da **arazo publikoetan parte hartzeko oinarrizko eskubideari**²¹. Horrela, mehatxatutako pertsonen sufragio pasiborako eskubidea ez ezik (bozkatua izateko eskubidea), hautetsi horiek legez ordezkari gisa zituzten herritarren sufragio aktiborako eskubidea ere urratu nahi zen²².

Azkenik, agerikoa bada ere, nabarmendu beharra dago atal honetan aipatutako eskubideen aurkako erasoak Espainiako Konstituzioaren 1. artikuluan jasotako ordenamendu juridikoko gorengo balio guztiei kalte egitea dela, batez ere hauei: **aniztasun politikoa, askatasuna, justizia eta berdintasuna**.

6. Ondorioak eta gomendioak

Amaitzeko esan dezakegu, txosten honek hartzen dituen bi hamarkadetan, pertsonen oinarrizko eskubide jakin batzuk gero eta gehiago urratu zirela eta horrek luze iraun zuela. Eskubideen urraketa hori arbitrarioa eta bidegabea izan zen, eta biktimek ez ziren gai izan defendatzeko edo egoera aldatzeko. Zehaztu gabe dago ETaren indarkeria jasan zuten pertsonen kopurua. Ikerketa-lan honetan irizpide bat erabili dugu kaltetuen kolektibo bat definitzeko, eta mehatxu justifikaezin horrek haien bizitzan eta eskubideetan izan zituen eraginak zehazteko; irizpide hori izan da eskolta-operatibo bat jartzea bizitza eta integritate fisikoa babesteko. Irizpide horrekin, Segurtasun Sailak lan honetan eskuragarri jarritako datu kuantitatiboek adierazten dute 1.619 pertsona babestu direla Euskal Autonomia Erkidegoko aurrekontu orokorren kontura. Halaber, kalkulatu da gutxienez beste hainbeste pertsona babestu zirela EAEn Barne Ministerioaren ardurapean. Dena den, oraindik zehazteke ditugu ETaren mehatxuaren ondoriozko beste sufrimendu-mota batzuk, beste modu desberdin batzuetan azaleratu zirenak edo beste konponbide bat izan zutenak.

Atal honetan proposamenak egin behar dira euskal iritzi publikoan eztabaida dinamiko bat sortzen laguntzeko, gertaera horien memoriaren eta biktimek merezi duten kalte-ordainaren inguruan. Ba al dago, beraz, gertaerei buruzko kontakizun artikulatuaren bidez egia ezagutzeko eskubide bat, eta biktimei eragindako kaltea aintzatetsi eta horren ordaina jasotzeko eskubide bat? Giza Eskubideen Nazioarteko Zuzenbidetik, zenbait egile eta erakunde saiatu dira giza eskubideen urraketan biktimek *erreparaziorako eskubidea* garatzen, eta horretarako, bi oinarri izan dituzte: batetik, arlo horretako nazioarteko itunak errespetatu eta betearazteko estatuak duten betebeharra (estatu bakoitzak bere ordenamendu juridikoan sartzen du), eta, bestetik, eskubide horiek urratuta, *konponbide* eraginkor baterako biktimek duten eskubidea²³. Nazio Batuen Erakundeak *memoriarako eskubidearen* prozesua hiru arlotan laburbildu du: egiarako eskubidea, justiziarako eskubidea eta erreparaziorako eskubidea²⁴. Hiru arlo elkarri lotuta dituen formula horrekin bat, gure azken gogoetak neurriak proposatuko ditu arlo horietako bakoitzean.

A) Memoria eta egia

Felipe Gómezek²⁵ azpimarratzen duen moduan, memoriarako betebeharrak bi urrats eskatzen ditu: *ezagutza* eta *aintzatespena*. Egiaren eta gertaeren ezagutza, eta biktimek sufrimenduaren

21 Lan-eskatzailak ez dira lan bila aritzen beharizan ekonomikoagatik bakarrik; aitzitik, lan-merkatuan sartzeak garrantzi handia dauka pertsonen gizartean parte hartzeko eta gizarteratzeko. Hori dela eta, oinarrizko eskubidea denez, ordenamendu juridikoko gorengo balioekin lotuta dago, hala nola, nortasunaren garapen askea, pertsonaren duintasuna eta bere integritate morala. Kasu honetan elementu bereziki lazgarri bat dago: lanaren galera ez da gertatzen lan-merkatuaren egoera txarragatik edo Estatuaren arduragabekeriagatik, baizik eta faktore bi horietatik kanpoko hertsapen batengatik. Espainiako Konstituzioaren 35. artikulua, GEDUren 23. artikulua, Eskubide Ekonomiko, Sozial eta Kulturalen Nazioarteko Itunaren (EZPNI) 6. artikulua eta Nizako Gutunaren 31. artikulua.

22 Bizitza publikoan parte hartzea da, beharbada, demokrazien elementu agerikoena eta adierazgarriena. Espainiako Konstituzioaren 23. artikulua, GEDUren 21. artikulua eta EZPNIren 25. artikulua.

23 Asmo hori lortu nahi zuten mehatxatuta zeuden eta beren lana egiten jarraitu zuten pertsonekin, baina beste kasu askotan eskubide hori urratzeko asmoa lortu zuten, pertsona horiek hauteskundeetan aurkezteari uko egitea erabaki baitzuten, beraien aurkako edo beren ingurunearen aurkako mehatxua zela eta.

24 Gure proposamenak lan hauek hartuko ditu kontuan: Gómez Isa, Felipe (zuz.). *El derecho a la memoria*, Bilbo: Pedro Arrupe Giza Eskubideen Institutua, Deustuko Unibertsitatea, 2006; eta Múgica Munárriz, Guillermo; "Algunos retos y tareas de un futuro post-ETA", hemen: Duplá, A. eta Villanueva, J. (koord.). *Con las víctimas del terrorismo*, Vitoria-Gasteiz: Gakoa, 2009, 119.-137. or.

25 Joinet, Louis. *La cuestión de la impunidad de los autores de violaciones de los derechos humanos (civiles y políticos)*. Amaierako txostena, gutxiengoaren bereizkeriaren eta babesaren prebentziorako azpibatzailearen 1996/119 erabakiaren aplikazioan, 1997. Hemen eskuragarri: <http://www.derechos.org/nizkor/doc/joinete.html>

aintzatespena. Fase honek eragiten die (eta mesede egiten die) oinarrizko eskubideak urratu zaizkienei eta gizarte osoari ere bai. Guillermo Múgicak²⁶ zentzu handiz adierazten duen moduan, egiak “*gure baitan dagoen gizagabetasun beldurgarri eta lazgarria jarri ahal du agerian*”. Horrexegatik, gertaeren azalpena ez da ariketa abstraktu bat; aitzitik, helburu zehatzek sustatutakoa izan behar da:

- Indarkeriaren bidegabekeria, eta beraz, biktimen errugabetasuna aintzatestea erraztea.
- Giza eskubide urraketa guztiak onartezinak direla onartzea, bai eta azaldu diren gertaerak ere.
- Bizi izandako egoeretan zenbait elementu patologikok (tolerantziarik eza, aniztasunaren bazterketa, norberaren iritziak indarrez inposatzea, gizabanakoa ukatzea...) izan duten eginkizuna ulertzea.
- Memoriak orainaldiarekin lotuta egon behar du, eta are gehiago, orainaldia azaltzen lagundu behar du. Iragan kaltegarriari begiratzen diogu eta aztertu egiten dugu, oraingo balio irmoetatik abiatuta. Saihestu behar da Martínez de Bringasen²⁷ *memoriaren fetitxismoa* deritzona; orainaldia menperatzen eta gaitasunik gabe uzten duten iraganeko dinamikak ulertzeko eta zentzua emateko. Ariketa politiko horrek harremana dauka Hannah Arendt-ek *gaizkiaren banalizazioa*²⁸ deituriko prozesuarekin.

Hori bai, memoria egitea, abstraktuan, alferreko ariketa izan daiteke, aipatu ditugun hurrengo bi faseei begira ez badago. Alde batetik, memoria justiziarri zuzendutakoa izan behar da, gero ikusiko dugun bezala. Horrek aurreuposatzen du azaldutako gertaerak ezin direla berriro gertatu. Bestetik, memoria erabat egoera anomaloa konpontzeko helburua izan behar du. Horregatik, memoria ezin da sumindura edo gorrotatik abiatu; aitzitik, gertatutako ulertzera eraman behar gaitu (ulertzea, iraganaz kontzienteak izan), etorkizunerantz adiskidetzuta urratsak ematen dituen gizarte dinamiko batera iristeko alde zuzeneko hausnarketa gisa.

B) Justizia eta ordaina ematea

Justiziaz ari garenean, ez dugu bakarrik aipatzen epaile eta magistratuek inpunitatea ekiditeko egiten duten lana. Batez ere, gizarteak, oro har, iritzi publikoak biktimei laguntzeko zer egin dezakeen pentsatzen ari gara, biktimei eta bizikidetzaren demokratikoari kendutakoa itzuli, sendatu eta konpontzen laguntzeko egin dezakeena. Gure iritziak, justizia eskuratzeko ekintzek helburu objektibo hauek izan behar dituzte:

- Biktimen sufrimenduarekiko enpatia, hau da, laguntza ematea eta elkartasuna adieraztea. Aurreko fasean esan dugun bezala, jasandako sufrimenduaren inguruan kontakizuna eraiki duen gizarte batek aitortu behar du bidegabekeria hori, eta eskubideak urratuta eduki zituzten pertsona horiekin sentibera izan behar du. Komeni da azpimarratzea, lehen esan bezala, horrek ez duela esan nahi biktimen ideologiarekin ados egotea²⁹. Desadostasun politikoa zilegi da gizarte guztietan eta beharrezkoa da, hain zuzen ere, justiziaren prozesua eta eztabaida ideologikoa bereiztea. Hortxe dago, baita ere, eskuzabaltasun demokratiko eta desberdinen arteko bizikidetzaren ariketa garrantzitsu bat.
- Datu kualitatiboen analisisan nabarmendu dugu mehatxatutako pertsonak gizarte-estigmatizazioko prozesu baten menpe egon zirela. Beharrezkoa da pertsona horiei errehabilitazio soziala eta morala eskaintzea. Kendutako edo zalantzan jarritako balioa eta duintasuna berriro itzultzea.
- Gainera, gure ikerketaren helburuko pertsonak adierazpen-askatasuna erabiltzeagatik, lanbidean askatasunez jarduteagatik edo aldarrikapenak egin eta herriaren alde lan egiteko hautatuak izategatik mehatxatu eta hertsatu zituztela kontuan hartuta, beharrezkoa da erresilientziaren balioa nabarmentzea, bai eta prezio pertsonal handia ordainduta beren eskubideak baliatzen jarraitzeak duen balioa ere.
- Biktimen galera konponezina da. Ezinezkoa da sortutako kaltea erabat ordaintzea. Inork ezin dizkie biktimei itzuli kendutako denbora, galdutako aukerak, kendutako integritate fisiko eta morala eta, are gutxiago, senideren bat hil zitetenean. Gizarteak biktimei eskaini ahal dien modu bakarra da etorkizun desberdina eraikitzea, hainbeste sufrimendu sortu zen iraganeko garai horretatik urrun. Horrek beste fase bati ekitera garamatza: ulertze eta adiskidetzeta.

26 Gómez, F. “El derecho de las víctimas a la reparación por violaciones graves y sistemáticas de los derechos humanos”. Hemen: Gómez, F. (dir) *El derecho a la memoria*, op. cit. 37.-40. or.

27 Múgica Munáriz, G. “Algunos retos y tareas de un futuro post-ETA” op.cit. 127.-128. or.

28 Múgica Munáriz, G. “Algunos retos y tareas de un futuro post-ETA” op.cit. 127.-128. or.

29 Martínez de Bringas, A. “De la ausencia de recuerdos y otros olvidos intencionados. Una lectura política de los secuestros de la memoria”. Hemen: Gómez, F. (zuz.). *El derecho a la memoria*, op. cit. 270.-275. or.

- Orain arte esandako guztiagatik, justiziak kalte-ordaina ekarri behar du. Europar Batasuneko legeriak ematen duen definizioaren arabera, justizia leheneratzailea hau da: *“biktimek eta arau-hausleek, horretarako baimena askatasunez ematen badute, zigor arloko arau-haustearen ondoriozko arazoei irtenbidea ematea ahalbidetzen duen prozesua, hirugarren inpartzial baten laguntza”*³⁰.

C) Ulertzea eta gizarte-adiskidetzeta

Gizarte-adiskidetzeta, komunitate-politika den aldetik, memoria, justizia eta leheneratzeko prozesu guztien azken helburua da. Adiskidetzetik gabe, bakea su-eten bat izango litzateke, luzeagoa edo laburragoa, eta gizarte-haustura gailenduko litzateke. Fase honetan, beharbada, barkamena egon daiteke, baina baldintza hori ez dugu hemen sartu, oso ekintza pertsonala eta borondatezkoa baita, eta ezin da inoiz halakorik eskatu. Barkamenaren ordean, ulertzeko baldintza sartu dugu. Hannah Arendt-ek ulertzeari eta adiskidetzeari buruz hitz egin zuen:

*Adiskidetzeta ulertzearekin batera doa, ezinbestez, eta horrek tout comprendre c'est tout pardonner ohiko gaizki-ulertzea ekarri du. Hala ere, barkamenak ia-ia ez dauka zerikusirik ulertzearekin, ez baita horren baldintza, ezta ondorioa ere. Barkamena (zalantzarik gabe, gizakiaren gaitasun handienetako bat, eta, beharbada, ekintzarik ausartena, itxuraz ezinezkoa dena –egindakoa desegitea– egiten saiatzen delako, eta dena amaituta zegoela zirudienean, hasiera berria ezartzea lortzen duelako) ekintza bakarra da eta ekintza bakar batean amaitzen da. Ulertzeak, ordea, ez dauka amaierarik, eta beraz, ez du egiazko emaitzarik sorrarazten; gizakien bizimodu espezifikoak da, gizabanakoak arrotz bezala jaio den munduarekin adiskidetu beharra daukalako, eta mundu horretan arrotz bezala jarraituko du beti, bere bakartasun espezifikoak dela-eta... Totalitarismoa ulertzeak ez dakar barkamena berekin, aitzitik, halakorik gerta daitekeen munduarekin adiskidetu ahal garela esan nahi du*³¹.

Egile alemaniarraren definizioaren arabera, ulertzeak adiskidetzeko prozesu politikoaren giza alderdiak eta gizartearenak aintzatestera bultzatzen gaitu. Ondorioz, adiskidetzeta honela definitu daiteke: topaketa publikoaren prozesua, non tarteko pertsonen, komunitate politiko gisa, jasandako oinarritzko eskubideen urraketa eta bidegabekeriak onartezinak direla aitortzen duten. Prozesu hori harremanen esparru berria eraikitzeko oinarria da, eta esparru berri horretan giza harremanen etikarekiko eta arau demokratikoekiko begirunea bide bakarrak dira etorkizunean sor litezkeen auziak konpontzeko, betiere gertaera horiek berriro ez gertatzeko helburuari begira³².

ETAren eta bere ingurunearen erasoan kasu honetan, biktimarioek beraiek irmotasunez adierazi behar dute adiskidetzeko konpromisoa, eman dugun definizioarekin bat etorrira. Adiskidetzeko prozesu baterako ezinbesteko urratsak dira, batetik, bidegabekeria eta kaltea egin dela berariaz eta zintzotasunez adieraztea, eta bestetik, iraganeko akats berdinak ez errepikatzen konpromisoa adieraztea. Adiskidetzeko prozesua berez luzea izango da eta oztupoz beteta egongo da, irain, susmo, gaitzespen, aurreiritzi, gaizki-ulertze... ugari gauditu beharko dituelako. Sentimendu negatibo asko daude metatuta eta horrek esan nahi du erakunde pribatu eta publikoek topaketa-foroak antolatzen lan handia egin beharko dutela, erakunde horiek baitira hausnarketa-prozesuen gidariak edozein gizaratan. Biktimek eta biktimarioek komunikazio-espazioak izan beharko litzukete adiskidetzeko gizarte baterako konpromisoa adierazteko, bizi izandako trauma hutsaltzeko edo ahazteko, jasandako kolpeak biktimarioei itzultzeko tentazioak ezabatuta.

Prozesu hau ezartzeko iradokizunak:

- ETAk mehatxatutako pertsonen sufrimendu bidegabea iritzi publikoari aurkeztea eta ezagutaraztea, biktimen ikuspuntuarekin, gertaeren kontakizuna eragindako kaltearen uste sendotik abiatzeko. *“Biktimen ikuspuntua bereganatzea beharrezko baldintza da benetako diskurtso etiko baterako, bereziki, indarkeriaren gaiari heldu nahi bazaio. Are gehiago, ziur aski biktimen ikuspegia gehitzeak benetako iraultza etiko bat ekarriko du”*³³.
- Biktimek jasandako erasoak, hertsapenak eta jazarpena ez erlatibizatzea ekidin ezinezko zerbait izan balitz bezala. Biktimarioen gertaeren erantzukizuna ulertzea.
- Metodologia desberdinen bitartez, ETAk mehatxatutako pertsonen buruzko ikerketan sakontzea, mehatxatuta egon ziren baina intimidazioari aurre egiteko beste irtenbide batzuk

30 Arendt, Hannah. *Eichmann en Jerusalén*, Bartzelona: DeBolsillo, 2009.

31 Múgica, G. op. cit. 131. or.

32 2.1. artikulua. Europar Batasunaren Europako Parlamentuaren eta Kontseiluaren 2012/29/EB Zuzentaraua, 2012ko urriaren 25ekoa, delituen biktimen eskubideen, laguntzen eta babesaren inguruko gutxieneko arauak ezartzen dituena. Zuzentzarau horrek Kontseiluaren 2001/220/JAI esparru-erabakia ordeztzen du.

33 Arendt, H. “Comprensión y política (Las dificultades de la comprensión)”. Heme: *Daimon, Revista de filosofía*, 26 zk., 2002, 17.-18. or.

erabili zituzten pertsonen egoera ikertzeko (beharbada arrazoi horregatik ez dira estatistiketan agertzen).

- Biktimen ikuspuntua azaltzen duten eta herritarrengan enpatia sortzen laguntzen duten fikzio-lanak eta arte-sorkuntzakoak sustatzea.
- Estigmatizatutako eta moralki komunitate politikotik kanpo geratutako pertsonen aintzatespen publikoa sustatzea. Denok hartu behar dugu parte gizarte zuzen bat eraikitzen laguntzeko, baina, bereziki, isilaraziak izateko saiakerari aurre egin zioten pertsonak ezinbestekoak dira eraikuntza horretan.
- Erakunde publikoek bizikidetzaren zibikorako kultura leheneratzeko lanean jarraitzea, eta kultura horri kalte egin eta txosten honetan salatu diren praktikak gaitzesten jarraitzea.
- Txosten honen edukia hedatzea, bertan jasotzen diren testigantzei eta jazarpen praktiken bidez urratutako giza eskubideen salaketari ahotsa eman nahian. Gogora, Memoriaren, Bizikidetzaren eta Giza Eskubideen Institututak ekarpen baliotsua egin dezake topaketak, bizipenen trukaketa eta eztabaidak dinamizatzeko, terrorismoaren erasoak jasan eta eskolta eduki behar izan zuten pertsonen errealitatea gizarte osoari ezagutarazteko.
- Beste autonomia erkidego batzuekin edo Gobernuarekin ekintzak koordinatzea, ikerketa honen antzeko lanak egin daitezkeen, eta, horrela, beste ikuspegi geografiko batzuetatik, mehatxatutako pertsonen errealitatean sakontzeko.
- Ikerketa-lan honen helburu berdinak dituzten elkarten arteko topaketak sustatzea, memoria, justizia eta gizarte-adiskidetzaren faseei edukia eman behar dien iritzi-aniztasun sortzaileari ahotsa emateko.
- ETAko kideak edo mehatxatzen zuten inguruneen kideak izan ziren eta orain autokritika egiten duten pertsonen testigantzak iritzi publikoari eskaintzea. Biktimei eta gizartearen bizikidetzaren demokratikoari eragindako kaltea aintzatezteko prozesuan komenigarria da hausnarketa-guneak izatea, giza eskubideen urraketan parte hartu zutenek publikoki egin dezaten itzultzeko bidea.

7. Bibliografia

Arartekoa, *Euskadin terrorismoaren biktimei erakundeen emandako arreta. Arartekoak Legebiltzarrari egindako txosten berezia*, Vitoria-Gasteiz: Herriaren defendatzailea-Defensoría del pueblo, 2009ko ekaina.

ARCO – Euskadin terrorismoaren biktimen kolektiboa, *Declaración sobre la dignificación y derechos de las víctimas del terrorismo*. Lehenengo lan-jardunaldiak, Elkartasun berria eraikitzen: terrorismoaren biktimen eskubideak. 2007ko otsaila

Arendt, Hannah “Comprensión y política (Las dificultades de la comprensión)”. Hemen: *Daimon, Revista de filosofía*, 26 zk., 2002, 17-18. or.

Arendt, Hannah. *Eichmann en Jerusalén*, Bartzelona: DeBolsillo, 2009.

Azurmendí, José Félix, *ETA de principio a fin. Crónica documentada de un relato*. Donostia: ttartalo, 2014.

Bilbao, Galo eta Etxeberria, Xabier. *La presencia de las víctimas del terrorismo en la educación para la paz en el País Vasco*, Bilbo: Bakeaz, 2005.

Etxebarria, Xabier. *Dinámicas de la memoria y víctimas del terrorismo*, Bilbo: Bakeaz, 2007.

Gesto por la Paz, “Violencia de persecución”. Hemen: *Palabras de Paz*, 40 zk., 2000ko iraila.

Gesto por la Paz eta Elkarri, *Manifiesto conjunto sobre la violencia de persecución*, 2004ko ekaina.

Gómez, Felipe. “El derecho de las víctimas a la reparación por violaciones graves y sistemáticas de los derechos humanos”. Hemen: Gómez, F. (zuz.). *El derecho a la memoria*, Bilbo: Pedro Arrupe Giza Eskubideen Institutua, Deustuko Unibertsitatea, 2006, 23-75. or.

Joinet, Louis. *La cuestión de la impunidad de los autores de violaciones de los derechos humanos (civiles y políticos)*. Amaierako txostena, gutxiengo bereizkeriaren eta babesaren prebentziorako azpibatzaordearen 1996/119 erabakiaren aplikazioan, 1997. Hemen eskuragarri:<http://www.derechos.org/nizkor/doc/joinete.html>

Martín-Peña, Javier. *El acoso y la violencia psicológica aplicada por el entramado terrorista en Euskadi: Análisis psicosocial de sus componentes y efectos*, Bartzelonako Unibertsitatean defendatutako doktorego-tesia, 2011.

Marín-Peña, Javier; Opatow, Susan y Rodríguez-Carballeira, Álvaro. “Amenazados y víctimas del entramado de ETA en Euskadi: un estudio desde la teoría de la exclusión moral”. Hemen: *Revista de psicología social*, 26:2, 2011.

Martínez de Bringas, Asier. “De la ausencia de recuerdos y otros olvidos intencionados. Una lectura política de los secuestros de la memoria”. Hemen: Gómez, F. (zuz.). *El derecho a la memoria*, Bilbo: Pedro Arrupe Giza Eskubideen Institutua, Deustuko Unibertsitatea, 2006, 267.-294. or.

Múgica Munárriz, Guillermo. “Algunos retos y tareas de un futuro post-ETA”. Hemen: Duplá, A. eta Villanueva, J. (koord.). Parrilla, 2009, 119.-137. or.

Nordquist, Kjell Åke. “¿La verdad de quién? ¿Cuál reconciliación? Sobre la reconciliación como concepto político”. Hemen: *Estudios de filosofía*, 2008, 491.-497. or.

Pérez, Kepa. *La violencia de persecución en Euskadi*, Bilbo: ADDH eta Eusko Jaurlaritz, 2005.

8. Eranskinak

Eranskin hauetako informazioa ikerketa-taldearen esku jarri zuen Eusko Jaurlaritzaren Segurtasun Sailak. Zalantzarik ez dago eranskin horiek oso interesgarriak direla gure ikerketarako. Duten luzera eta xehetasun mailagatik, eranskin moduan eman ditugu. Oso argi erakusten dute atentatu edo erasoen helburu izan zitezkeen pertsona eta erakundeei buruz ETAk bildu zuen informazioaren kalitatea.

1. ERANSKINA

ETAren dokumentazioan agertu diren datuei dagozkien pertsonen kopurua

Ertzaintzak 36.000 pertsonari buruzko informazioen kopuru zehatza ezagutzen du. Informazio hori ETArri aurkitu zaio Ertzaintzaren polizia operatiboetan edo beste segurtasun-indar batzuek egindako operatiboetan, atxilotuek egindako polizia deklarazioetan edo komunikatuetan³⁴.

Hurrengo taulak egitean kontuan hartu dira, batetik, ETAk helburu baten inguruan denboran zehar lortu zituen informazioen kopurua, eta, bestetik, aurkitutako informazioen tipologia. Hona hemen informazio horien parametroak³⁵:

Oinarrizko informazioa: iturri ofizial eta irekien bitartez helburuei buruz lortzen den informazioa. Izen-abizenei buruzko informazioak dira, erkatu gabe eta datuak erantsi gabe.

Informazio erdi elaboratua: informazio horietan pertsona baten identitate, kidesun, helbide eta ondasunei buruko datuak agertzen dira, baina datu horiek erkatu eta zabaldu gabe daude.

Informazio elaboratua: identitate, helbide, ibilgailu, errutina, jarraipen, argazki eta abarri buruzko informazio erkatua, alderatua eta zabaldua, helburuaren identifikazio zabaldua egiteko.

³⁴ Definizio hori lan honetan dago oinarrituta: Nordquist, Kjell Åke "¿La verdad de quién? ¿Cuál reconciliación? Sobre la reconciliación como concepto político". Hemen: *Estudios de filosofía*, 2008, 491.-497. or.

³⁵ Bilbao, Galo eta Etxebarria, Xabier. *La presencia de las víctimas del terrorismo en la educación para la paz en el País Vasco*, Bilbo: Bakeaz, 2005, 34. or.

Taulak^{36 37}

ALDERDI POLITIKOAK			
Pertsona bati buruz lortutako informazio-kopurua	Pertsona-kopurua		
	Oinarrizko informazioa (izen-abizenak)	Informazio erdi elaboratua (datu pertsonal osagarriak)	Informazio elaboratua (helburuaren identifikazio zabala egiteko)
1	2.080+71*	199+4*	33+1*
2	303+1*	64	23
3	116	73	14
4	39	74	14
5	15	33	22
6	10	23	14
7	9	21	12
8	2	16	10
9	2	5	5
10	0	3	3
11	1	2	4
12	0	1	1
13	0	0	3
14	0	0	1
15	0	1	0
16	0	0	3
17	0	0	0
18	0	0	0
19	0	0	3
GUZTIRA	2.577+72*	515+4*	165+1*

36 Gure azterlanean 1990-2011 epealdiko gertaerak aztertzen badira ere, 1. eranskinaren informazioa 1990etik 2015era arte jasotako informazioarekin eginda dago; izan ere, 2011tik 2015era arte lortutako informazio guztia ETak aurreko urteetan egindakoa zen, eta, beraz, aztertzen ari garen epealdiaren barruan dago.

37 ETak bere atentatuen helburu izan zitezkeen pertsonen buruz zeukan informazio-kopurua jasotzen du taulak. Ildo horretan, adibidez, talde terroristak 15 pertsonari buruzko oinarrizkotzat jotako bost txosten zituen edo bost informazio konfiskatu zitzaizkion. Informazio edo dokumentu kopuru bera, baina erdi elaboratutzat jotakoak, 33 pertsonari buruzkoak ziren. Azkenik, 22 pertsonari jarraipen elaboratuak egin zitzaizkien bost aldiz.

JUSTIZIA-ADMINISTRAZIOA			
Pertsona bati buruz lortutako informazio-kopurua	Pertsona-kopurua		
	Oinarrizko informazioa (izen-abizenak)	Informazio erdi elaboratua (datu pertsonal osagarriak)	Informazio elaboratua (helburuaren identifikazio zabala egiteko)
2	45	16	0
3	10	8	6
4	4	9	1
5	1	6	1
6	2	1	4
7	0	1	2
8	0	0	0
9	0	0	1
10	0	0	0
11	0	0	0
12	0	0	0
13	0	0	0
14	0	1	0
GUZTIRA	282+11*	69+2*	19

ENPRESABURUAK/ENPRESAK			
Pertsona bati buruz lortutako informazio-kopurua	Pertsona-kopurua		
	Oinarrizko informazioa (izen-abizenak)	Informazio erdi elaboratua (datu pertsonal osagarriak)	Informazio elaboratua (helburuaren identifikazio zabala egiteko)
2	108+57*	60+19*	6+2*
3	18+9*	19+7*	1+1*
4	9+2*	11+2*	993
5	6	6	2
6	2+1*	2+1*	1
7	2	2	0
8	0	1*	0
9	0	1*	3
18	0	0	1
GUZTIRA	1.688+1.458*	559+138*	1019+14*

HEDABIDEAK:			
Pertsona bati buruz lortutako informazio-kopurua	Pertsona-kopurua		
	Oinarrizko informazioa (izen-abizenak)	Informazio erdi elaboratua (datu pertsonal osagarriak)	Informazio elaboratua (helburuaren identifikazio zabala egiteko)
2	50	18	1
3	4	14	2
4	1	8	1
5	2	4	2
6	1	1	1
11	0	1	0
GUZTIRA	274+2*	90	11

ERAIKIN OFIZIALAK			
Pertsona bati buruz lortutako informazio-kopurua	Pertsona-kopurua		
	Oinarrizko informazioa (izen-abizenak)	Informazio erdi elaboratua (datu pertsonal osagarriak)	Informazio elaboratua (helburuaren identifikazio zabala egiteko)
2	8*	0	0
3	1*	1*	0
4	0	0	0
5	0	0	1*
GUZTIRA	3+80*	14*	13*

ELKARTEAK/FUNDAZIOAK			
Pertsona bati buruz lortutako informazio-kopurua	Pertsona-kopurua		
	Oinarrizko informazioa (izen-abizenak)	Informazio erdi elaboratua (datu pertsonal osagarriak)	Informazio elaboratua (helburuaren identifikazio zabala egiteko)
2	7	2	2
3	0	1	0
4	1	2	1
5	0	2	0
GUZTIRA	142+29*	28+3*	3

DROGA-TRAFIKOA			
Pertsona bati buruz lortutako informazio-kopurua	Pertsona-kopurua		
	Oinarrizko informazioa (izen-abizenak)	Informazio erdi elaboratua (datu pertsonal osagarriak)	Informazio elaboratua (helburuaren identifikazio zabala egiteko)
2	4+1*	1	1
3	0	0	0
4	0	1	0
GUZTIRA	142+29*	28+3*	3

IRAKASKUNTZA			
Pertsona bati buruz lortutako informazio-kopurua	Pertsona-kopurua		
	Oinarrizko informazioa (izen-abizenak)	Informazio erdi elaboratua (datu pertsonal osagarriak)	Informazio elaboratua (helburuaren identifikazio zabala egiteko)
2	8	0	0
3	5	0	0
4	2	0	0
GUZTIRA	63	7	1

ETAk ISIL-MANDATARITZAT HARTUTAKO PERTSONAK			
Pertsona bati buruz lortutako informazio-kopurua	Pertsona-kopurua		
	Oinarrizko informazioa (izen-abizenak)	Informazio erdi elaboratua (datu pertsonal osagarriak)	Informazio elaboratua (helburuaren identifikazio zabala egiteko)
2	0	1	1
3	0	0	0
4	0	1	0
GUZTIRA	7+1*	7+27*	3

ERREGE-ETXEA			
Pertsona bati buruz lortutako informazio-kopurua	Pertsona-kopurua		
	Oinarrizko informazioa (izen-abizenak)	Informazio erdi elaboratua (datu pertsonal osagarriak)	Informazio elaboratua (helburuaren identifikazio zabala egiteko)
2	0	2	0
3	0	0	3
GUZTIRA	12	3	3

EUSKO JAURLARITZA			
Pertsona bati buruz lortutako informazio-kopurua	Pertsona-kopurua		
	Oinarrizko informazioa (izen-abizenak)	Informazio erdi elaboratua (datu pertsonal osagarriak)	Informazio elaboratua (helburuaren identifikazio zabala egiteko)
2	4	0	0
GUZTIRA	15+1*	0	0

DIPLOMATIKOAK			
Pertsona bati buruz lortutako informazio-kopurua	Pertsona-kopurua		
	Oinarrizko informazioa (izen-abizenak)	Informazio erdi elaboratua (datu pertsonal osagarriak)	Informazio elaboratua (helburuaren identifikazio zabala egiteko)
2	2	0	0
GUZTIRA	31+1*	0	0

SINDIKATUAK			
Pertsona bati buruz lortutako informazio-kopurua	Pertsona-kopurua		
	Oinarrizko informazioa (izen-abizenak)	Informazio erdi elaboratua (datu pertsonal osagarriak)	Informazio elaboratua (helburuaren identifikazio zabala egiteko)
2	2+6*(CCOO)	1*(CCOO)	0
GUZTIRA	3+9*	1+1*	0

KODETU GABEKOAK			
Pertsona bati buruz lortutako informazio-kopurua	Pertsona-kopurua		
	Oinarrizko informazioa (izen-abizenak)	Informazio erdi elaboratua (datu pertsonal osagarriak)	Informazio elaboratua (helburuaren identifikazio zabala egiteko)
2	64	2	0
3	8	0	0
4	1	0	0
GUZTIRA	3.705+76*	167+4*	17+1*

2. ERANSKINA

Mehatxatutako kolektiboei emandako arrisku-mailen zerrenda

Arrisku txostena Ertzaintzak egiten zuen polizia-txosten bat zen, eta bere helburua zen pertsona fisiko batek ETArek atentatu bat edukitzeko zuen arriskua irizpide murriztaile batekin zehaztea, pertsona horri, bere egoera zehatza kontuan hartuta, babes zerbitzurik egokiena eskaintzeko. Arrisku-mailak ematen ziren ETAK helburu bakoitzari buruz zeukan informazio-motaren, kopuruaren eta kalitatearen arabera.

Pertsona bati buruzko arrisku-mailaren txostena egiteko, beharrezkoa zen pertsona horren inguruan ETARI aurkitutako eta/edo bere barne komunikatu edo idazkietan zabalduko informazioa aztertu eta baloratzea. Kontuan hartzen zen, halaber, pertsona hori ETAK eraso egin edo eraso egin nahi zion kolektiboan zegoen ala ez. Azkenik, beste iturri batzuetatik lortutako datuak hartzen ziren kontuan, betiere, Ertzaintzak erkatuta.

Arrisku-maila zehatz bat ematean, ez ziren kale borroka edo gizarte-presioaren ekintzak kontuan hartu; hala ere, informazio hori bildu eta azken agiriri erantsi zitzaion, elementu baliagarria izan zitekeelako zein arrisku-maila ezarri behar zen erabaki behar zutenentzat.

Txostenetako arrisku-mailen (arrisku-mailaren larritasunaren arabera ordenatuta, handitik txikira) ezaugarriak hauek dira:

4. arrisku-maila: ETArek mehatxu globalaren menpean zegoen kolektibo batean egotea. Atentatu terrorista bat jasan duten kideen kolektiboa da (kontuan hartu gabe biktimek kolektibo horretan zeukaten eginkizuna edo karguaren garrantzia) edo, bestela, ETAK bere agiri edo komunikatuetan identifikatuta zeukan kolektiboa.

Pertsona bati buruzko informazio "gordina" harrapatzea. Elaboratu edo erkatu gabea. Iturri ireki eta/edo publikoetatik lortutakoa (EHAA, BOE, errolda...). Arrisku-kolektibo bateko pertsonak barne hartzen dituen zerrendetan agertzea. Prentsa-ebakinak (argazkiekin edo argazkirik gabe), eskuz idatzitako oharrik gabe eta bestelako datuak gehitu gabe. Hauteskundeetarako propaganda, talde politiko bakoitzeko kideak jasotzen dituenak.

3. arrisku maila: Pertsonei buruzko informazio desberdinak dituen dokumentazioa harrapatzea, iturri ofizial eta irekietatik lortutakoa. Fitxak egitea (eskuz idatzita edo informatizatuta). Informazio horiek euren artean erkatuta eta/edo zuzenduta egon behar dute, baina inoiz ere ez in situ egiaztatuta edo gehituta.

2. arrisku-maila: Norbanakoari buruzko informazio "erdi elaboratua" harrapatzea. Pertsona baten identitateari, helbideari eta ondasunei buruzko datuak. Iturri ireki eta publikoetatik pertsona bati buruz lortutako datuen elkartrukea. Lekuan bertan helbide edo lantokiaren egiaztapen edo krokisak egon gabe, eta jarraipen edo errutinen egiaztapenik gabe, horrek 1. arrisku-mailara eramango gintuzkeelako. Arrisku-maila horrek helburuari buruzko datu pertsonalak daudela esan nahi du, ETAK egiaztapenik egin ez badu ere.

1. arrisku-maila: Informazio elaboratua. Lekuan bertan erkatu, egiaztatu eta gehitzen den informazioa da. Helbidearen eta/edo lantokiaren krokisa eta jarraipenak (errutinak eta joan-etorriak, ohiturak...).

KOLEKTIBOA	ARRISKU-MAILA	KOPURUA
ALDERDI POLITIKOAK	1	101
	2	95
	3	57
	4	907
JUSTIZIA-ADMINISTRAZIOA	1	12
	2	7
	3	10
	4	318
ENPRESABURUAK	1	492
	2	621
	3	4
	4	30
HEDABIDEAK	1	12
	2	9
	3	10
	4	63
ERAIKIN OFIZIALAK/AZPIEGITURAK	1	3
	2	5
	3	21
	4	144
IRAKASKUNTZA	1	2
	2	2
	3	5
	4	16
ESPETXEETAKO FUNTZIONARIOAK	1	1
	3	1
	4	8
ELKARTEAK/FUNDAZIOAK	3	2
	4	2
UDALTZAINGOA	2	1
	4	1
DIPLOMATIKOAK	4	5
KODETU GABEKOAK	1	1
	3	2
	4	25

